

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ISSN 2394-8507

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਫੱਗਣ-ਚੇਤ, ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੪੬

ਮਾਰਚ 2015

ਜਿਲਦ ੫੮

ਅੰਕ ੧੨

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਚੰਦਾ

ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫
ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫੦
ਪੰਜ ਸਾਲ (ਦੇਸ਼)	₹ ੨੫੦
ਲਾਈਫ (ਦੇਸ਼)	₹ ੫੦੦
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	₹ ੧੨੫੦
ਪੰਜ ਸਾਲ (ਵਿਦੇਸ਼)	₹ ੫੦੦੦
ਲਾਈਫ ਵਿਦੇਸ਼	₹ ੧੦੦੦੦

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

Secretary

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

Dharam Parchar Committee

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

(S.G.P.C.)

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Sri Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919

website : www.sgpc.net

e-mail : gurmatparkashmonthly@gmail.com,

gyan_gurmat@yahoo.com

ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੫
ਸੰਪਾਦਕੀ		੮
ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਵ	-ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ	੧੨
ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ : ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ	-ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ	੧੫
ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ	-ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ	੧੮
ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਕਾਉਂਕੇ	-ਬੀਬੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ	੨੧
ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ. . .	-ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ	੩੩
ਉੱਚਤਮ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣ: ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ	-ਬੀਬੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ	੩੮
ਖੇਤੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੪੬
ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ (ਵਣਜਾਰਾ)	-ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ	੬੧
ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ-ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ	-ਡਾ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ	੬੪
ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ-ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ (ਇਕਾਂਗੀ)	-ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ	੬੮
ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਗਿਆਨ . . .	-ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ	੭੬
ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ	੭੯
ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਗ-ਮਾਤ੍ਰ ਨਿਯਮਾਵਲੀ : ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ	-ਜਥੇ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੮੫
ਗਾਗਰ 'ਚ ਸਾਗਰ-੪੮	-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ	੯੦
ਕਵਿਤਾਵਾਂ		੯੨
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੯੬
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੯੭

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ :

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ....

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ॥
 ਬਨ ਫੂਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ ਮੈ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਬਾਹੁੜੇ॥
 ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨੁ ਛੀਜੈ॥
 ਕੋਕਿਲ ਅੰਬਿ ਸੁਹਾਵੀ ਬੋਲੈ ਕਿਉ ਦੁਖੁ ਅੰਕਿ ਸਹੀਜੈ॥
 ਭਵਰੁ ਭਵੰਤਾ ਫੂਲੀ ਡਾਲੀ ਕਿਉ ਜੀਵਾ ਮਰੁ ਮਾਏ॥
 ਨਾਨਕ ਚੇਤਿ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਜੇ ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ॥
 (ਪੰਨਾ ੧੧੦੭)

ਸ਼ਬਦਾਰਥ:- ਮੰਝ ਬਾਰਿ= ਖੁਲੀ ਜੂਹ ਵਿਚ। ਮੈ ਪਿਰੁ= ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ।
 ਬਾਹੁੜੇ= ਆ ਜਾਏ। ਧਨ= ਇਸਤਰੀ। ਛੀਜੈ= ਟੁੱਟਦਾ ਭਾਵ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 ਕੋਕਿਲ= ਕੋਇਲ, ਇਕ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮਾਦਾ
 ਪੰਛੀ। ਅੰਬਿ= ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਉੱਤੇ। ਅੰਕਿ= ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਮਰੁ= ਮਰਨਾ,
 ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ। ਮਾਏ= ਹੇ ਮਾਂ!

ਸਰਲ ਅਰਥ:- ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ 'ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ'
 'ਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ 'ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਉਕਤ ਪਾਵਨ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅੰਦਰ
 ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-
 ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਯੋਗ ਲਾਹਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਿਲਾਪ ਕਰਨ
 ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਜੁਗਤ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਹੀਨੇ ਚੇਤ ਦਾ ਵਰਣਨ
 ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਵਿਦਮਾਨ
 ਰੂਹਾਨੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ਸੰਕੇਤਕ ਰੂਪ 'ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ
 ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਾਲਕ!
 ਜੋ ਵੀ ਸੁਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਤੂੰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਸੋ ਭਲਾ ਹੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਸੁਖਾਂ
 ਦੀ ਹੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇ। ਉਹ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝੇ।
 ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਜੋ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਸਭ ਤੇਰੀ ਹੀ ਤੇਰੀ ਨਿਰਮਲ
 ਯਾਦ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਨਿਮਾਣੇ ਜੀਵ ਦੀ ਕਾਹਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ? ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਬਿਨਾਂ ਬੜੀ
 ਹੀ ਔਖੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ! ਇਸ ਕਰਕੇ
 ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਸਨਮੁਖ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਜੋ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ
 ਦਾ ਸੋਮਾ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀ ਸਕਾਂ। ਉਹ ਮਾਲਕ ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ

ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ 'ਚ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਨ 'ਚ ਉਪਜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਨਿਮਾਣੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਤਾਂ ਹੇ ਮਾਲਕ! ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੈ! ਆਪ ਜੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਵਨ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ ਜੀ!

ਪਪੀਹਾ 'ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ' ਬੋਲਦਾ ਹੈ; ਕੋਇਲ 'ਕੂ ਕੂ' ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਉਹਦੇ ਨਾਮ 'ਚ ਰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਉਹੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ। ਨੌਂ ਘਰਾਂ ਜਾਂ ਨੌਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਨਾਮ 'ਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਉਹ ਉੱਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਘਰ 'ਚ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਮਨੋਸਥਿਤੀ 'ਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਹਾਂ' ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਉਸ ਦੇ ਰੰਗ 'ਚ ਰੱਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਸ ਦਾ ਪਪੀਹਾ-ਮਨ 'ਪਿਆਰਾ ਪਿਆਰਾ' ਹੀ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕੋਇਲ-ਰੂਹ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ 'ਚ ਪਿਆਰ-ਭਿੰਜੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀ ਹੈ।

ਹੇ ਮੇਰੇ ਰਸੀਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ ਸੁਣੋ! ਆਪ ਜੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ 'ਚ ਹਰਦਮ ਹੀ ਰਚੇ ਰਹੋ! ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁਲਾਵਾਂ! ਭੁਲਾਉਣਾ ਵੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੀਵਤ ਹੀ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਦਕਾ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਸ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਬਿਨਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਰਹਿ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? ਜਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੱਕਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚ ਵਾਸਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਮੇਰਾ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਰੀਰ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ! ਹੇ ਨਾਨਕ! ਐਸੀ ਵਿਆਪਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਿਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਚ ਚਿਤ ਜੁੜਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ 'ਚ ਮਾਲਕ ਦੇ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸੁਹਾਉਣੀ ਧਾਰਾ ਵਗਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਦੀਵੀ ਮਿੱਤਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਉਪਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ 'ਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਰ ਪਲ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਵੇਗੀ? ਐਸੀ ਮਨੋਸਥਿਤੀ 'ਚ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਘਿਰ ਕੇ ਆਏ ਬੱਦਲ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਬੱਦਲ! ਤੂੰ ਐਸਾ ਵਰੁ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ-ਤਨ 'ਚ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਖਦਾਈ ਹੋ ਨਿਪਟੇ! ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਿਸ ਘਰ 'ਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਉਥੇ ਆ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜੋ ਚੇਤਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ ਇਹ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਬਨਸਪਤੀ ਫੁਲਦੀ-ਫਲਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਭੰਵਰੇ ਮੰਡਰਾਉਂਦੇ ਦਿੱਸਦੇ ਸੁਹਣੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ-ਭੁੱਲ੍ਹੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਫਲਣਾ-ਫੁਲਣਾ ਤਦ ਹੀ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਘਰ 'ਚ ਆ ਵੱਸੇ। ਜਿਸ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਕਿਉਂ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਗੀ ਭਾਵ ਕਦਾਚਿਤ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜਾ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਘੋਰ ਦੁਖਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਛੋੜੇ 'ਚ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਾਂ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ, ਕੋਇਲ ਇਸ ਰੁੱਤ 'ਚ ਅੰਬ ਦੇ ਰੁੱਖ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਸੁਹਣੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ 'ਚ ਮਿੱਠੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਐਸੇ ਸੁਹਣੇ ਬੱਝੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕਿਉਂ ਸਹੇ? ਭਾਵ ਇਹ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹੋਇਆ ਪਿਆ।

ਚੇਤਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਚਾਹਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭੰਵਰਾ ਫੁੱਲਾਂ ਲੱਦੀ ਟਾਹਣੀ 'ਤੇ ਭੌਂਦਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਐਸੇ ਸੁਹਾਉਣੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਮੈਂ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਿਉਂ ਜੀਵਾਂ? ਭਾਵ ਐਸੀ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਅਸਹਿ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈ ਰਹੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੇਧ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਨਾਨਕ! ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸੁਖ ਸਹਿਜ-ਭਾਵ 'ਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਭਾਵ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ 'ਚ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਧਰਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਨਿਬਾਹੁੰਦਿਆਂ ਨਸੀਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਘਰ 'ਚੋਂ ਹੀ ਪਾ ਲਵੇ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਸਰੀਰਕ ਤਪ-ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਆਦਿ 'ਚ ਉਲਝਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੇ ਉਕਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸੇਧ 'ਚ ਚੱਲਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਚੇਤਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬਸੰਤ ਰੂਪੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਾ ਅਵਸਰ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਕਰੀਏ, ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੇ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ 'ਚ ਅਗਿਆਨਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਅੰਧਕਾਰ ਦੇ ਘੇਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ-ਘਰ 'ਚੋਂ ਲੱਭ ਲਈਏ। ਕਿਤੇ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ 'ਚ ਹੀ ਵਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਵੇ ਕਿਉਂਕਿ-

ਭਈ ਪਰਾਪਤਿ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੁਰੀਆ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ ਕੀ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ॥

ਅਵਰਿ ਕਾਜ ਤੇਰੈ ਕਿਤੈ ਨ ਕਾਮ॥ ਮਿਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਭਜੁ ਕੇਵਲ ਨਾਮ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨) ■

ਸੰਪਾਦਕੀ . . .

ਆਓ! ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਦੀ ਗੁਰੂਤੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਮਜ਼ਹਬ, ਰੰਗ-ਨਸਲ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਛੂਆ-ਛੂਤ ਵਰਗੀਆਂ ਕਈ ਅਹਿਮ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ‘ਨਾਮ ਜਪੋ-ਕਿਰਤ ਕਰੋ-ਵੰਡ ਛਕੋ’ ਨੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੜ੍ਹ ਫੜਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਲੜਦਿਆਂ, ਲਾਮਿਸਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਅਗਾਊਂ ਹੀ ਨੀਤੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਾਤ ਬੜੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਆਮ ਆਦਮੀ ‘ਤੇ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ। ਨਵ-ਵਿਆਹੀਆਂ ਨੂੰ ਡੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ‘ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਨਵੇਂ ਪੈਂਤੜੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਨਿਡਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਹੋਲੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਜੋ ਝੂਠ ਉੱਪਰ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨਿਰਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ‘ਤੇ ਗੰਦ ਸੁੱਟਦੇ, ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਬੋਲਦੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ, ਜੂਆ ਖੇਡਦੇ, ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੭੫੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਹੋਲੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਦੋਨਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨਾਈਆਂ। ਇਕ ਦਲ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ‘ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਲ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਉਚੇਚਾ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉੱਥੇ ਦੋਵਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਰਜਵਾਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵੀ ਛਕਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਅਮੁੱਲੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇਣ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਉਹ ਸਵਾ-ਸਵਾ ਲੱਖ ਵੈਰੀ ਸਾਹਮਣੇ ਡਟ ਗਏ। ਇਸੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜੁਲਮ ਅੱਗੇ ਡਟਣਾ ਸਿਖਾਇਆ, ਰਾਜਸੀ ਪਦਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ।

ਅੱਜ ਜਦ ਅਸੀਂ ੨੧ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹਰ ਕੋਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਚਿੰਤਨ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਮੁੱਖ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕੀਏ।

ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਯੋਜਨਾ ਉਲੀਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ‘ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਲੜਨ ਦੀ’। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ‘ਕੁੜੀਮਾਰ’ ਵਰਗੀ ਭੈੜੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਰਾਈ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਕਿ ਹੁਣ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੱਚੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭੈੜੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੀ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੁਰਾਈ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਓ! ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਹਿਤ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਨਸ਼ੇ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਜਾਨ ਦਾ ਖੌਂ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਜਵਾਨੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਸਵਾਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਵੀ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਕ-ਦੋ ਬੱਚੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਵੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ’ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨੀ ਦਾ ਇਸ ਰਾਹ ਤੁਰ ਪੈਣਾ ਅੱਜ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਮੁੱਲਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਓ! ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਭਜਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਅਹਿਮ ਮਹੱਤਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਸਾਡਾ ਸੰਗੀਤ, ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮਾਣਮੱਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਦਾ ਸੰਗੀਤ

ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਇਕ ਸ਼ੌਰ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਅਸਲੀਲਤਾ ਦੀ ਪਰਤ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਜਾਗਰੂਕ ਸੂਝਵਾਨ ਬੀਬੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਗਾਇਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਇਕ ਵਧੀਆ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਕਦਮ ਹੈ। ਆਓ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰੀਏ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ, ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ, ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਅੱਜ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਘੁਲ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਿਊਣਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਲੈਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਅਮੁੱਲੇ ਸਾਧਨ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦਾ ਅਸੀਂ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ? ਆਓ! ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਹਟਾਈਏ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਚਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜਸੀ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਵੀ ਝਾਤ ਮਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਚੰਗੀ ਰਾਜਸੀ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਜਾ ਸਕਾਂਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲਈ ਚੰਗੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਓ! ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸੇਧ ਲੈ ਕੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਿੰਤੂ-ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਇਤਨੀ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਕਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ, ਜਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਸਮੇਂ, ਬੋਲੀ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਲੇਖਕ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਬਣੇ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਏ। ਆਓ! ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਅੱਜ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ

ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਕੇਸਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਸਾਥੋਂ ਨੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਹੁੰਦੀ, ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪੇ ਕੇਸ ਰੱਖ ਲੈਣਗੇ।” ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦੁੱਧ ਪੀਂਦੇ ਬੱਚੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਟੰਗਵਾ ਲਏ। ਅੱਜ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਨਾ ਦੇਣਾ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਾਣਨ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾਂ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਟੀ.ਵੀ. ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਆਪ ਕੱਢੀਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਈਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਹਨੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਤੋਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਆਓ! ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਈਏ ਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਕਰਾਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਓ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰੀਏ, ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈਏ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟ ਕੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾਈ ਰੂਪ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਵਾਲੇ ਸੰਗਤੀ ਦੀਵਾਨ ਅਯੋਜਿਤ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਰਲ ਕੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਉੱਦਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗਤੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰੀਏ। ਪਿੰਡਾਂ, ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਖੇਡ-ਮੇਲੇ, ਗਤਕਾ ਅਥਾੜਿਆਂ, ਸਾਹਿਤਕ ਸਭਾਵਾਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਈਏ। ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੂਨਦਾਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਕੈਂਪ ਲਾ ਕੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਈਏ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਈਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਬੱਚਿਆਂ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਸੇਧ 'ਚ ਚੱਲਦਿਆਂ ਪੰਥਕ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਨਾਲ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਈਏ, ਆਓ! ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਈਏ।

ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਵ

—ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਹੋਲੀ ਦੇ ਪਰੰਪਰਕ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ‘ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ’ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮਕਸਦ ਸੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣਾ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀਰ ਰਸ ਭਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਤੋਰਨਾ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਮੁਤਾਬਕ “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਰੀਤ ਚਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਇਸ ਮਸਨੂਈ ਜੰਗ ਦਾ ਕਰਤਬ ਦੇਖਦੇ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਸਿਖਯਾ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਅਰ ਜੋ ਦਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ।”

ਪਿਛੋਕੜ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਤੱਥ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ ਬੇਪਤੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਾੜਨਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਹਨ:

ਹੈ ਅਮੀਰ ਓਮਰੇ ਜਿ ਵਜੀਰੰ। ਬਿਸਰ ਗਏ ਪ੍ਰਭ ਗੁਨੀ ਗਹੀਰੰ॥

ਚਿਤ ਮਹਿ ਚਾਹਤ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ। ਬਿਬਿਧ ਬਿਧਨ ਕੇ ਬਿਲਸ ਬਿਲਾਸੇ॥

ਅਬ ਤਿਨ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਈ ਐਸੀ। ਜਾਇ ਬਿਲੋਕੀ ਨਾਹਿ ਨ ਜੈਸੀ॥

ਤਕਰੀਬਨ ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੂਰਤ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਯਾਦ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਲਕ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੈ, ਲੋਕੀਂ ਅਪੀਨਗੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਉੱਪਰ ਰੰਗ ਸੁੱਟ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣਾ ਕਦਾਚਿਤ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਵੈਮਾਣ ਖੁਹਾ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸ਼ੋਭਦਾ। ਪਰਾਪੀਨਤਾ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

*ਉੱਪ ਕੁਲਪਤੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ। ਫ਼ੋਨ ਨੰ: ੦੧੭੫-੩੦੪੬੦੦੧

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਕਲਪ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮ, ਰਾਜਸੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਬੇਦਖਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪਰਜਾ ਹਾਕਮ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਤਾਹੀਓਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ। ਲੋਕੀਂ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ, ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ। ਮੌਤ ਦਾ ਭੈਅ ਦਿਲੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣ। ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਘੋਲ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲੈਣ। ਪਰ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਭੁੱਲੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਖਤਲਿਫ਼ ਸਨ। ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕੀ ਤਵੱਕੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੱਚਮੁਚ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਵਹਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਾਖੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਖੜੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ’ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਵਾਇਤ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਜੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸ਼ਿਦਤ ਨਾਲ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਿਆਂ, ‘ਸਸਤ੍ਰ ਪਾਣੇ’, ‘ਅਸਤ੍ਰ ਮਾਣੇ’, ‘ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ’, ‘ਖੜਗ ਪਾਣੇ’, ‘ਸ੍ਰੀ ਅਸਪਾਨ’ ਆਦਿ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਹੈ। ‘ਕਬਯੋ ਬਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ‘ਸ੍ਰੀ ਅਸਿਧੁਜ’ ਅਤੇ ‘ਖੜਗ ਕੇਤ’ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ, ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਸਤਰਹੀਣ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਖਾਲਸਾ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਆਵੇ:

ਸ਼ਸਤ੍ਰਨਿ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਰਾਜ। ਜੋ ਨ ਸਰਹਿ ਤਿਸ ਬਿਗਰਤਿ ਕਾਜ।

ਯਾਂ ਤੇ ਸਰਬ ਖਾਲਸਾ ਸੁਨੀਅਹਿ। ਅਯੁੱਧ ਧਰਿਬੇ ਉਤਮ ਗਨੀਅਹਿ।

ਜਬਿ ਹਮਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੋ ਆਵਹੁ। ਬਨਿ ਸੁਚੇਤ ਤਨ ਸਸਤ੍ਰ ਸਜਾਵਹੁ।

ਕਮਰਕੱਸਾ ਕਰਿ ਦੇਹੁ ਦਿਖਾਈ। ਹਮਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇ ਅਧਿਕਾਈ।

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੋਲ-ਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ’ਤੇ ਸੰਨ ੧੭੦੦ ਈ: ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਇਆ

ਗਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਨਾਉਟੀ-ਯੁੱਧ ਰਚ ਕੇ ਜੰਗੀ ਕਰਤਬਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਜੰਗੀ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਉੱਭਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਵੇਕਲੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਮਾਰੋਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ-ਬਸਤਰਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਜ-ਸੱਜਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਫੌਜੀ ਮਾਰਚ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਲੋਕੀ ਇਸ ਕਵਾਇਦ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਤੇ ਸਿਰੋਪੇ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ। ਹੋਲੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੋਲਾ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਔਰਨ ਕੀ ਹੋਲੀ, ਮਮ ਹੋਲਾ। ਕਹਿਯੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧ ਬਚਨ ਅਮੋਲਾ।

ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਰਵਾਇਤ ਹਾਲਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦਲਾਂ ਦੇ ਕਰਤਬ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਕਵੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

ਬਰਛਾ ਢਾਲ ਕਟਾਰਾ ਤੇਗਾ, ਕੜਛਾ ਦੇਗਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।

ਛਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਜਾ ਦਸਤਾਰਾ, ਅਰ ਕਰਦੇਨਾ ਟੋਲਾ ਹੈ।

ਸੁਭਟ ਸੁਚਾਲਾ ਅਰ ਲਖ ਬਾਹਾ, ਕਲਗਾ ਸਿੰਘ ਸੁਚੋਲਾ ਹੈ।

ਅਪਰ ਮੁਛਹਿਰਾ ਦਾੜਾ ਜੈਸੇ, ਤੈਸੇ ਬੋਲਾ ਹੋਲਾ ਹੈ।

ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਿਰਤ ਦੀ ਇਕ ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ-ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ-ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ■

ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ : ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ

—ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ*

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ਲ ਨਾਲ ਲਾਉਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਖਾਲਸਾ ਹੋਲੀ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਨਵ ਬਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਜਨਤਾ ਬੇਅਣਖ ਹੋ ਕੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਅ ਰਹੀ ਹੈ। ‘ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ॥’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸਦਕਾ ਐਸੀ ਸੰਗਤ ਬਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਕੜੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਖ਼ਤ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਵਸਤਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਸ਼ਸਤਰ, ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਭੇਟਾ ‘ਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸੁਨੇਹੇ ਭਿਜਵਾਏ। ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘੋੜਸਵਾਰੀ, ਸ਼ਸਤਰ ਚਲਾਉਣੇ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣਾ, ਕਸਰਤਾਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਗਤਕਾਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਉਹ ਖੇਡਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਰਹੇ ਆਦਿ ਕਰਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਲੜਾਈਆਂ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਨਾਲ ਲੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅੰਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਇਲਾਕਾ ਮਾਝਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ‘ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਵਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਇੱਬਣ ਕਲਾਂ, ਝਬਾਲ ਰੋਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ. +੯੧੯੭੮੦੬੩੫੧੯੭

ਕਰਵਾਇਆ। ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦੇ ਗਏ। ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਣਵਾਏ, ਨਗਾਰੇ 'ਤੇ ਚੋਟ ਲਗਾਈ ਗਈ, ਉੱਚੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਝੁਲਾਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਸੇਵੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬਣਵਾਏ। ਇਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਅਗੰਮਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਸਨ।

ਹੋਲਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-- ਹਮਲਾ ਜਾਂ ਰੱਲਾ ਜਾਂ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ। 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ। ਕਲਗੀਧਰ ਆਪ ਇਸ ਮਸ਼ਨੂਈ ਜੰਗ ਦਾ ਕਰਤਬ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਭ ਸਿਖਯਾ ਦਿੰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਦਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰੋਪਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਚੇਤ ਵਦੀ ੧ ਨੂੰ ਹੋਲਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਖੇਡਣ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ। ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਬੋਲੇ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਲਾ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਬਰਛਾ ਢਾਲ ਕਟਾਰਾ ਤੇਗਾ, ਕੜਛਾ ਦੇਗਾ ਗੋਲਾ ਹੈ।

ਛਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸਜਾ ਦਸਤਾਰਾ, ਅਰੁ ਕਰਦੇਨਾ ਟੋਲਾ ਹੈ।

ਸੁਭ ਟਕਸਾਲਾ ਅਰੁ ਲੱਖ ਬਾਹਾ ਕਲਗਾ ਸਿੰਘ ਸੁਹੇਲਾ ਹੈ।

ਅਪਰ ਮੁਸ਼ਹਿਰਾ ਦੁਾੜਾ ਜੈਸੇ, ਤੈਸਾ ਹੋਲਾ ਬੋਲਾ ਹੈ।

ਹੋਲਾ ਸ਼ਬਦ ਹੋਲੀ ਦਾ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਡਿੱਗਿਆਂ-ਢੱਠਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੁਲਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਨ ਲਈ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾਈ ਬੋਲੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਬੋਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਲਾ ਕਹਿਣਾ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਾਉਣੇ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਕਨਿੰਘਮ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਅਲਸਾਈਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਫਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਤਾਰਿਆ। ਸੂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ

ਮੈਕਾਲਫ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੁੱਧ ਨਾਇਕ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਸੈਨਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦਾ ਚਿਤ ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਜਾਤ ਤੋਂ ਅਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਦੌਲਤ ਰਾਏ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਕੁਝ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਨਾ ਨਾ ਫੁਰਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੰਕਰਾਚਾਰੀਆ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਦਿੱਸਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਬੰਸੀ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਆਇਆ, ਉਹ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਉਹ ਲੋਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇਗ ਨੂੰ ਕਦੀ ਛੁਹਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੁਵਾਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਠੱਠੀਆਂ, ਖੂਹ, ਛੱਪੜ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦੇ, ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਲੈਣਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੂਮ ਚਿੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਤੇ ਲੜ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨ-ਓ-ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਮਹੱਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਲਾਡਲੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਪੈਦਲ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੂਰੇ ਜਾਹ-ਓ-ਜਲਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੁਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਘਰੀਂ ਪਰਤ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਜਿੱਥੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਖਾਲਸਾਈ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਮਕਰਨ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ:ਪ੍ਰ:ਕਮੇਟੀ) ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਬਾਬਾ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਘਰਿਆਲਾ, ਮੈਂਬਰ, (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਗੁ: ਗੁਰੂਸਰ, ਖੇਮਕਰਨ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ੨੧ ਦਸੰਬਰ, ੨੦੧੪ ਨੂੰ ਸਲਾਨਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ੪੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ

—ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ*

ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਪਿਤਾ, ਨੀਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਹਸਵਾਰ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਅੰਗਾਂ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਹੋਣਾ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਾ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਰੋਗ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਨਕਲੀ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਸਾਂਗ ਰਚਦੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਰਣਤੱਤੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੀ ਅਸਲੀ ਦਾਅ-ਪੇਚਾਂ, ਚਾਲਾਂ, ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਗੋਚਰੇ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗੀ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ। ਹਰ ਜਥੇ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਦੀਆਂ ਪਹਿਨਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਜਿਹੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਘੋੜਿਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ। ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਨਗਾਰੇ ਵਜਦੇ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਹੁੰਦੇ, ਜੈਕਾਰੇ ਗੂੰਜਦੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੰਦੇ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਫ਼ਤਿਹ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਪਿਤਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਹੋਲੀ ਨੂੰ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਮਰਦਾਨਗੀ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੇ ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣਾਇਆ।

ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਭਰ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਨਾਹਨ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਯਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਥਿਤ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬਿਤਾਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਾਡਲੇ ੫੨ ਕਵੀਆਂ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਦਬੀ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ। ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਚੰਦਨ ਕਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਯਮਨਾ ਦੇ ਕਲਕਲ ਵਹਿੰਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ

*ਪਿੰਡ ਜੌਹਲ, ਡਾਕ: ਬੋਲੀਨਾ ਦੁਆਬਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੧੦੧, ਮੋ: +੯੧੯੮੧੪੩੨੪੦੪੦

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬੈਠ ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਸਤਰ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਇਕ ਯੋਗ ਕਲਾ ਪਾਰਖੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਸਜਾਉਣ ਅਤੇ ਚੰਗੇਰੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਆਤਮਿਕ-ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ, ਬੀਰ-ਰਸ, ਹਾਸਰਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ, ਸਢੋਰੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਸਮੇਤ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਹਿੱਤ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਸਮੇਤ ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਦੇ ਜੋਹਰ ਵਿਖਾਏ। ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਸਮੇਤ ਕੰਘਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ।

ਅੱਜ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਨਅਤੀਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਰੋਣਕ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹਿਮਾਚਲ, ਹਰਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ, ਉਤਰਾਂਚਲ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਦੂਨ ਅਤੇ ਤਰਾਈ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸੰਗਤਾਂ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਪਾਵਨ ਅਵਸਰ 'ਤੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਫਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਲਾ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸੁਮੇਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ, ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ, ਕਥਾ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਕਥਾਕਾਰਾਂ, ਕਵੀਆਂ, ਢਾਡੀਆਂ, ਕਵੀਸ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣ ਕੇ ਸਰਵਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਹਿਮਾਚਲ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਕਾਫਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਮਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸੰਗਮਰਮਰੀ ਇਮਾਰਤ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਇਸ

ਅਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਰਹੇ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਹੋਇਆ। ਕਾਲਪੀ ਰਿਸ਼ੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਾਲਕੀ ਭੇਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾਇਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਸਰੂਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਿਚ ਬਿਹਬਲ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਕਾਲਪੀ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗਿਆ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਪ ਅਸਥਾਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਲਪੀ ਰਿਸ਼ੀ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਦਿਆ ਸਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਇਮਾਰਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ੨੭ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਨਿਵਾਸ। ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਛੇ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੨੨ ਸੁੰਦਰ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਲਈ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਲੱਖਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹੋਲੇ-ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਰੋਣਕ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ੧੨੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਵੱਸਿਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਹਨ (ਹਿਮਾਚਲ), ਜਗਾਧਰੀ (ਹਰਿਆਣਾ) ਤੇ ਦੇਹਰਾਦੂਨ (ਉਤਰਾਂਚਲ) ਤੋਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦਾ ਇਹ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਵਾਲੇ ਰੰਗੀਨ ਸੁਪਨੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਇੰਚਾਰਜ, ਸਬ-ਆਫਿਸ (ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ) ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਗੁਰੂ ਕਾਂਸ਼ੀ), ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ੨ ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ੩੧ ਦਸੰਬਰ, ੨੦੧੪ ਤਕ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੨੮੧੯ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਕਾਉਂਕੇ

-ਬੀਬੀ ਮਨਮੋਹਨ ਕੌਰ*

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਪਰ ਕੇਵਲ ਪੰਛੀ ਝਾਤ ਮਾਰਨ 'ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਫੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਧੂਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਹ ਤੱਥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਔਕੜ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਿਸਾਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਆਮ ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਬਲ, ਨਿਆਸਰੀ ਅਤੇ ਬੇਬਸ ਸਮਝਦੀ ਹੋਈ ਹਨੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਅੱਗੇ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਿਰ ਦਾ ਸਾਈਂ (ਪਤੀ) ਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਇਸਤਰੀ ਦਲੇਰੀ/ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੮੫੬ ਈ: ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸ. ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਸੋਭਾ ਰਾਣੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਸ. ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਪਿੰਡ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸੋਨੇ-ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੋਧਰ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਇੱਥੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ

*#੮੩੬੩, ਗਲੀ ਨੰ.੨, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨਗਰ, ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਰੋਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਵਿਆਹੁਣਯੋਗ ਉਮਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸ. ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਯਥਾ ਯੋਗ ਵਰ-ਘਰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਾਉਂਕੇ ਦੇ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਭਰਾ— ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਅਤੇ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਵਜੋਂ ਅਤਬ ਸੀ। ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਾ ਕਰ ਕੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਣਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾ ਕੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਗੁਜਰ-ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੱਖਰ ਜਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਸਾਲੇ (ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਫੌਜ) ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ। ਪਤੀ ਦੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਹਲੀਮੀ ਭਰੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਰਵਾਰਕ ਤਣਾਅ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਵੱਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਨੇਹ ਰੂਪੀ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕੀ ਅਤੇ ਇਸ ਫਾਨੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਬਰਮਾ ਬਦਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਬਰਮਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਮਾ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾ ਸ. ਬੁੱਧੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਕੋਲ ਛੱਡ ਗਏ। ਬਰਮਾ ਵਿਖੇ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਨ ੧੯੦੨ ਵਿਚ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਅਤੇ ਫਿਰ ੧੯੦੯ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸ. ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ।

ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਦਇਆ ਨਾ ਆਈ। ਉਹ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਤੰਗ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਨੇ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਆਨਾਕਾਨੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੀਰੀ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾੜੇ ਬੋਲ ਬੋਲੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਣਾ ਇੰਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਆ ਕੇ ਲਾ ਲਵੇ। ਜੇਠ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਜਦ ਫਿਰ ਵੀ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਨੇ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰੀ। ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਇਕ ਹੀ ਚਪੇੜ ਨਾਲ ਖਾਲ ਵਿਚ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਜਾ ਡਿੱਗਾ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਤੋਂ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਆਇਆ ਬੁੱਧੂ ਰਾਮ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਨੱਠ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੱਲ ਕਦੀ ਵੀ ਕਹਿਰੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਨਾ ਦੇਖਿਆ।

ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਇੰਨੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਸੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਹਾਰਿਆ। ਲੱਗਭਗ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ-ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਉਪਰੰਤ, ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੱਟਾਂ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਦਸ਼ਾ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਿਆਂ ਆਪ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨ ਕਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। 'ਨਿਰਭਉ ਜਪੈ ਸਗਲ ਭਉ ਮਿਟੈ' ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਵਿਚ ਡਰ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂਸਰ ਸਾਹਿਬ ਕਾਉਂਕੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਹੀ

ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਲੰਧਰ ਆਦਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਲਾਨਾ ਜੋੜ-ਮੇਲਾ ਜਾਂ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ, ਆਪ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੇ। ਲੱਗਭਗ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮੋਰਚੇ ਲੱਗਦੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੇ ਪੰਥਕ-ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿਸਾ ਲੈਂਦੇ।

੧੯੨੦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੨੫ ਈ: ਤਕ ਕਰੀਬ ਪੰਜ ਸਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ, ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਮੋਰਚੇ ਲੱਗਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ੇਰ-ਏ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਦ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੋਰ ਵੀ ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਰੂਪ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਨਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਰਮਲਿਆਂ, ਉਦਾਸੀਆਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਬਨਾਰਸ (ਕਾਸ਼ੀ) ਆਦਿ ਵਿੱਦਿਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਵੇਚਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਉੱਪਰ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮਹੰਤ, ਪੁਜਾਰੀ ਆਦਿ ਲੋਕ ਆਚਰਣ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਚੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਰਹੇ ਗਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ-ਕਾਲ ਦੀ ਤਰਜ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨਿਘਰਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੁਰਾਣੇ ਮਹੰਤ, ਪੁਜਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚੇਲੇ ਜਾਂ ਪੁੱਤ/ਪੋਤਰੇ ਆਦਿ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਦੂਜੇ ਸਿੱਖ ਐਂਗਲੋ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਪੱਕੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਨਾ ਹੱਕ/ਕਬਜ਼ੇ ਦੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੱਦੀ-ਪੁਸ਼ਤੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ

ਆਚਰਣਕ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਦਿਨੋਂ-ਦਿਨ ਆਲਸੀ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਸਵਾਲੀਆਂ ਨੇ ਮਹੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ ਫੈਲਾਈਆਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਰਿਹਾ ਪੰਥ ਦਾ ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾਹੀ, ਰਾਇ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਭਾਈ।
ਦਖਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਏ ਜਿਹੜਾ, ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੋਇ ਹੱਕਦਾਰ
ਭਾਈ।

ਹੱਟੀ ਬਣੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਦੀ, ਹੋਈ ਧਰਮ ਦੀ ਕਾਰ ਉਡਾਰ ਭਾਈ।
ਰਲ ਚੋਰ ਕੁੱਤੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗਏ, ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਾ ਪੁੱਛਣਹਾਰ ਭਾਈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਤਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿਰੋਪਾਓਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਥ-ਦਰਦੀਆਂ ਨੇ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਜਲਸੇ ਕਰ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਜਿਸਟਰਡ ਕਰਵਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ। ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਕਈ ਮੋਰਚੇ ਅਤੇ ਸਾਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਤਹਿਤ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਅਜਨਾਲੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ੧੩-੧੪ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਪਿੰਡ ਘੁੱਕੇਵਾਲੀ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਬਾਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਉੱਪਰ ਇਕ ਸ਼ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਬਦਚਲਣ ਮਹੰਤ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਕਾਬਜ਼ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਘੁੱਕੇਵਾਲੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆ

ਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਮਹੰਤ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਪੰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ 'ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕੱਠੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਧਰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਵੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲ ਨੂੰ ਵਿਚ ਪੁਆ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖਤੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸੱਜਣ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੈਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਆਦਿ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨਵਾ ਕੇ ਮਹੰਤ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਸੰਗਤ 'ਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ. ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਵਛੋਆ, ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲ, ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜੀਆ, ਸ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਘੁੱਕੇਵਾਲੀ, ਸ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜਗਦੇਵ, ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਖਤਰਾਏਂ ਕਲਾਂ, ਭਾਈ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿੰਸਰਾ, ਸ. ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਭੋਇਵਾਲ, ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੱਸੜਾਂ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ. ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਵਛੋਆ ਨੂੰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰੱਖੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੰਮਪਲ ਈਸਰੀ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਂ ਗਿਆਨ ਕੌਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੨੨ ਈ: ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਾਈ। ਉਸ ਨੇ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ, ਸ. ਬਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸਾਲਸੀ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ੧੨੦ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਕਾਨ ਲੈਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਣਾਈਆਂ ਸਖਤ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮਹੰਤ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਔਕਾਤ ਵਿਖਾਉਂਦਿਆਂ ਬੜੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮੁਆਫੀਨਾਮੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਇਕ ਕਲਰਕ ਨੂੰ ੫੦੦ ਰੁਪਿਆ ਦੇ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ

ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਰੀ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਮੈਨੇਜਰ, ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਅਤੇ ਝੱਬਰ’ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ— “ਮਹੰਤ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਲਿਖਤ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਗਿਆਂ ਝੱਬਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਝੱਬਰ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਤ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਕਲਰਕ ਨੂੰ ੫੦੦/- ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਈ।” ਹੁਣ ਉਹ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਉੱਤੇ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਰ-ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਧਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਖੇ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲੰਗਰ ਪੱਕਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਰਜਾ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਇਕ ਦਿਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਗਰ ਲੈਣ ਗਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਲਾਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਸ ਇਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੋਰਚਾ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਮਸਲਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮੋਰਚਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਚਾਰੇ-ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪੰਥ-ਦਰਦੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਲੱਗਭਗ ੧੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਪੈਦਲ ਜਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿਚ ਸੜਕ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਪੰਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਿਆਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਚੱਲਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਮਿਸਟਰ ਬੀ.ਟੀ. ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੀ.ਟੀ. ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਰੋਕ ਲੈਂਦੀ। ਜਥਾ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ‘ਸਤਿਨਾਮੁ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਦਾ ਜਾਪ ਜਾਂ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਬੀ.ਟੀ. ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਆ ਰਹੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰੋਕ ਕੇ ਡਾਂਗਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰਿਆ-ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਡਾਂਗਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਡਿੱਗੇ ਪਏ ਸਿੰਘਾਂ ’ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਆਪਣੇ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇੰਨਾ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਾਦਰੀ ਸੀ. ਐਫ. ਐਂਡ੍ਰਿਊਜ਼ ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਕੇ

ਬਾਗ਼ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਹੀ ਮਸੀਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੁਲੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਸੈਂਕੜੇ ਮਸੀਹੇ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਦੇ ਤੱਕ ਕੇ ਰੋ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਲਈ ਜੁੜੇ ਹੱਥ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਢਿੱਡਾਂ ਉੱਤੇ ਬੂਟਾਂ ਸਮੇਤ ਖੜ੍ਹੇ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਉੱਪਰ ਵੱਜਦੀਆਂ ਡਾਂਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣਾ ਬੜੀ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਪਾਦਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਏ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਸੱਦਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਧੂਹ ਕੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਬੀ. ਟੀ. ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਖ਼ੁਦ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡਿਆ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਹਿਤ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਮਲੂਮ-ਪੱਟੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਮੋਰਚੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਜਥੇ ਨੂੰ ਡਾਂਗਾਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੁੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ਬੀ.ਟੀ. ਨੇ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵਿਅੰਗਮਈ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਮਜ਼ਾਕ ਕੀਤਾ ਕਿ “ਦੇਖਿਆ ਭੈਣ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੈਸੀ ਭੁਗਤ ਸਵਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣਗੇ।” ਬੀ.ਟੀ. ਦਾ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਦਿਆਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਚਪੇੜ ਮਾਰੀ ਕਿ ਬੀ.ਟੀ. ਸੰਭਲ ਹੀ ਨਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਚੌਫਾਲ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਦੇਖ ਫਿਰੰਗੀਆ! ਮੇਰੇ ਸਿੱਖ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ।” ਮਿਸਟਰ ਬੀ.ਟੀ. ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਤੋਂ ਚਪੇੜ ਖਾਣ ਉਪਰੰਤ ਚੁੱਪਚਾਪ ਆਪਣੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੰਨੀ ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ ਲੁਕ-ਛਿਪ ਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਭੁੱਖੇ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਛਕਾਉਂਦੇ।

ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੌਰਾਨ ੫੬੦੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੩੫ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਵਾਪਰਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ

ਭਾਈ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੱਲਦੀ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਲੇਟ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਕੇ ਗੱਡੀ ਰੁਕਵਾ ਦੇਣ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕਾਰਨਾਮਾ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ੧੭ ਨਵੰਬਰ ੧੯੨੨ ਈ: ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪਟੇ ਉੱਤੇ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੋਰਚਾ ਫਤਿਹ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਗੱਦੀਓਂ ਲਹਿਣ 'ਤੇ ਨਾਭਾ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਗਰਾਉਂ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾ-ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹੌਸਲਾ-ਅਫਜ਼ਾਈ ਕੀਤੀ। ਨਾਭਾ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਭਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂਸਰ ਸਾਹਿਬ ਜੈਤੋ ਵਿਖੇ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਖੰਡਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੋਰਚਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਾਕਿਆਂ ਜਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਚੱਲਿਆ।

ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਰਤਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੨੧ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਪੱਟੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ, ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਉਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਇਸ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਅਮਲ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਬਾਗੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੫ ਅਗਸਤ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ੯ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ 'ਨਾਭਾ ਡੇ' ਮਨਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਰਦਾਸੇ ਸੋਧੇ ਜਾਣ। ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਿਸਟਰ ਵਿਲੀਅਮ ਜਾਨਸਟਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਸੀ। ੯ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਵਾਂਗ ਜੈਤੋ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ। ੯ ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਅਕਾਲੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ੧੪ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰਵਣ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਾਵਰਦੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੪ ਸਤੰਬਰ ੧੯੨੩ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਕੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ੨੫-੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਜੈਤੋ ਭੇਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪਹਿਲਾ ਜਥਾ ੧੫ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਜਥੇ ਨੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਥਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਈਂ ਪੜਾਅ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜੈਤੋ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਪਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਥੇ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜੈਤੋ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

੨੯ ਸਤੰਬਰ, ੧੯੨੩ ਈ. ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਨਾਭਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ੧੪ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੰਗਸਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਖੰਡਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵਰਤਾਉ ਦੀ ਕਰੜੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦਖਲ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ੧੩ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮੇਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ੫੦੦-੫੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਜਥਾ ੨੧ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੨੪ ਈ: ਨੂੰ ਜੈਤੋ ਪਹੁੰਚੇ। ੯ ਫਰਵਰੀ ੧੯੨੪ ਨੂੰ ੫੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜਥਾ ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਤੁਰਿਆ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਵੀ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਸ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਈਂ ਪੜਾਅ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਜਥਾ

੨੦ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਰਗਾੜੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਥੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਭੇਦ ਲੈਣ ਲਈ ਜੈਨ ਸਾਧਵੀ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਨਾਭਾ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ੨੧ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਜਥਾ ਸਵੇਰੇ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੈਤੋ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਜੈਤੋ ਪੁੱਜਣ 'ਤੇ ਵਿਲਸਨ ਜੌਹਨਸਟਨ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਥੇ ਉੱਪਰ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਹੇਠ ਹੀ ਜਥਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਥੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਰਹੱਸਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਜਥੇ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਹੀ ਵੇਰਵੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ। ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਫੀਆ ਸਕੀਮਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵਿਆਂ 'ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਸਨ, ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦਸੇ ਸਹੀ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ, ਉੱਥੇ ਹਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਵਿਲਸਨ ਜੌਹਨਸਟਨ ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਦਾ ਵਾਰਸ ਆਖਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ੱਕ ਪੈਣ 'ਤੇ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾਭੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰੋਹ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਝੂਠੇ ਗਵਾਹ ਭੁਗਤਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਇੱਕ-ਤਰਫ਼ਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਸਖ਼ਤ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਬੇਹਿਸਾਬ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਅਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮੁਖੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਜਥਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਸਗੋਂ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ੧੬ ਜਥੇ ਜੈਤੋ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ। ੨੨ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੨੫ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਜਥਾ ਅਜੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਥੇ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ੧੦੧ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਪਹਿਲਾ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਕੈਦੀ ਤਾਂ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਰ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਕੈਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜ

ਪ੍ਰੇਰ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਰਜ ਸੀ, ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਪੂਰੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ੧੯੨੮ ਈ: ਵਿਚ ਨਾਭਾ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾਅ ਹੋਏ। ਰਿਹਾਅ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਥ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਤੇ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਪੰਥ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵੱਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰੇਪਾਓ, ਮਾਤਾ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਅਤੇ ੧੫ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਕਾਉਂਕੇ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਪ ਸੰਨ ੧੯੫੨ ਵਿਚ ੯੬ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਮਾਣਮੱਤਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਾਲਵਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਟਿਬੀ ਸਾਹਿਬ ਖਲੋ ਇਕ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰਾਂ,
ਨਿਗਾਹ ਵਲ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮਾਰਦੀ ਏ।
ਚੜੀ ਲੋਥ ਤੇ ਲੋਥ ਜਾ ਨਜ਼ਰ ਆਈ,
ਵਿਲਸਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰਦੀ ਏ।
ਸਿੰਘ ਮੋਇ ਨਾ ਗੋਇਆ ਸਮਝ ਛਡੀ,
ਆਈ ਮੌਤ ਇਹ ਤੇਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਏ।
ਫਲ ਭੁਗਤਣਾ ਪਊਗਾ ਅੰਤ ਤੈਨੂੰ,
ਵਿਲਸਨ ਦਾ ਮੁਖ ਫਿਟਕਾਰਦੀ ਏ।
ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਏ ਮੋਰਚਾ ਖਾਲਸਾ ਜੀ,
ਪਲੂ ਫੇਰਕੇ ਵਾਜਾਂ ਉਹ ਮਾਰਦੀ ਏ।
ਖੜਕੇ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਵੇਰ ਕੋਲੋਂ,
ਆਪਾ ਫਟੜਾ ਉਪਰੋਂ ਵਾਰਦੀ ਏ।
ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਰੁਮਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਪੂੰਜੇ,
ਭਿਜੇ ਖੂਨ ਦੇ ਕੇਸ ਸਵਾਰਦੀ ਏ।
ਸ਼ਮਾ ਸਿਦਕ ਦੇ ਸੜੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਨੂੰ,
ਆਪਾ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਈ ਠਾਰਦੀ ਏ।

ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ

-ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਆਦਿ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਪਹਿਲਾ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਕਸੂਰ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਮੜ੍ਹਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨੇ ਕੇਵਲ ਐਸ਼-ਓ-ਇਸ਼ਰਤ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਕਾਮਸ਼ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਰੀਝ, ਸੱਧਰ, ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੀੜ੍ਹੀਓਂ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਹੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥ (ਸ਼ਾਸਤਰ) ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਦਾਸੀ ਅਤੇ ਮਰੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਲਾਅ (ਹੋਣੀ) ਸਮਝ ਕੇ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੇ ਜ਼ਬਰੀ ਸਾੜ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣ (ਸਤੀ ਦੀ ਰਸਮ) ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਮੰਨੂ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ “ ਇਸਤਰੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਰਦ ਦੀ ਸਪੁਰਦਗੀ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮਾਪੇ, ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਪੁੱਤ-ਪੋਤਰੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ, ਇਸਤਰੀ ਅਜ਼ਾਦ ਨਾ ਵਿਚਰੇ।... ਇਸਤਰੀ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ” ਅੰਗਰਾ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ “ਸਤੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਵਰ੍ਹੇ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ” ਅਚਾਰੀਆ ਹੇਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਗ਼ਮਾਂ ਦਾ ਸਿਖਰ, ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ, ਗਵਾਰ ਅਤੇ ਸੂਦਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਛੱਜੂ ਨੇ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ- “ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਹੀ ਰਹੋ। ” ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਤੀ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੈ, ਨਸ਼ਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਾਲਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਣ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਪਤੀ ਜੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੇ, ਇਸਤਰੀ ਮੂੰਹ ’ਚੋਂ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸਹਿਣ ਕਰਦੀ ਰਹੇ। ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ। ਅਖੀਰ ਹੋ ਗਈ ਪਾਪ ਦੀ। ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਗੁਣ ਸੰਜਮ,

*ਮਾਰਫਤ: ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੱਟੀ, ਪਿੰਡ ਕੈਲੋ ਕਲ੍ਹਾਂ, ਡਾਕ: ਘੁੰਮਣ ਕਲ੍ਹਾਂ (ਨੁਸ਼ਹਿਰਾ ਮੱਝਾ ਸਿੰਘ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ-੧੪੩੫੧੮

ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਸੇਵਾ, ਪਿਆਰ, ਤਿਆਗ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਸਖਤ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਮਨ-ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਆਦਿ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਕਰ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਦ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮਰਦ ਦੀ ਪੱਸਲੀ ਕੱਢ ਕੇ, ਤੀਵੀਂ (ਹਵਾ) ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਰਥਕ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਕੇਵਲ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਹੈ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਜਿਉਂਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਸਖਤ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣੇ ਪਏ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮੌਤ ਪਤੀ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤੜਫਦੀ, ਵਿਰਲਾਪਦੀ, ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਾ ਸੁਣੀ ਸਗੋਂ ਬਲਦੀ ਚਿਖਾ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਿਉਂਦੀ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੈਸਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ? ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ‘ਸਾਹਿਬ ਨਿਤਾਣਿਆ ਦਾ ਤਾਣ, ਨਿਆਸਰਿਆ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ।’ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਹਿਰ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਚਰਮ-ਸੀਮਾ ‘ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਅਤੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਕਲਯੁੱਗ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ। ਇਕੱਲੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖੀ-ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਵੀ ਜ਼ੁਲਮ, ਜ਼ਬਰ, ਧੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣ ਕੇ ਸਭ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ। ਅੰਨੇ ਧਰਮੀਂ ਆਗੂਆਂ, ਨਾਥਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਮੁੱਲਾਂ, ਮੁਲਾਣਿਆਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਹਾਜ਼ੀਆਂ, ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਰਾਜਸੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਨੀਵੀਂ ਸੋਚ ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਹੀ-ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਾਲਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਗਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ ਬਾਂਹ ਕਰ ਕੇ, ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਟ ਵਾਂਗ, ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀਆਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ। ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ‘ਤੇ ਕਰਾਰਾ ਥੱਪੜ ਮਾਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ‘ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ (ਜਨਮ ਦਾਤੀ) ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਉਂ ਆਖਦੇ ਹੋ?’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ‘ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ’ ਨੂੰ ਜੋ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਈ-ਗਈ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ

ਦੀ ਸੇਵਾ, ਨਿਮਰਤਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧੀਰਜ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਜੀ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਰੱਬੀ ਮੂਰਤ ਹੀ ਤਾਂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ੨੨ (ਬਾਈ) ਮੰਜੀਆਂ (ਪ੍ਰਚਾਰ-ਕੇਂਦਰ) ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਮੰਜੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਧਵਾ-ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਤੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ:

ਸਤੀਆ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜੋ ਮਤਿਆ ਲਗਿ ਜਲੰਨਿ ॥

ਨਾਨਕ ਸਤੀਆ ਜਾਣੀਅਨਿ ਜਿ ਬਿਰਹੇ ਚੋਟ ਮਰੰਨਿ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮੭)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਸਤਰੀ ਤਾਂ ਬਲਵਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਿਖਾਈ ਹੋਵੇ ? ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਆਦਿ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕੀ-ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਣੀ ਸਦਾ ਕੌਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਬਿਰਧ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਓਨੀ ਰੀਝ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਿੰਨੀ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਧੀ ਨੇੜੇ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਅਰਥਾਤ ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀਆ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਹੱਤਿਆ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਨੂੰ ਕਨੂੰਨੀ ਅਪਰਾਧ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕਨੂੰਨੀ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕਈ ਚੋਰ ਮੋਰੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਅਜਿਹੀ ਕੁਰੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਜਾਂ ਵਿਵਸਥਾ ਸਾਰਥਕ ਰੋਲ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਤੇ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਮਹਾਂਪਾਪ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਞਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ ॥

ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ ਕੌੜ ਬਦੀਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥

ਪਾਹਿ ਏਤੇ ਜਾਹਿ ਵੀਸਰਿ ਨਾਨਕਾ ਇਕੁ ਨਾਮ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੩)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਕੁੜੀਮਾਰ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:

-ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਆਦਿਕ ਹੈ ਜੇਤੇ।

ਮਨ ਤੇ ਦੁਰ ਤਿਆਗੋ ਤੇਤੇ।

-ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਰੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ)

ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਮਾਂ ਕੋਲ ਇਕ ਬੇਟੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:

ਸੀਲ ਖਾਨ ਕੰਨਿਆ ਇਕ ਹੋਵੈ।

ਨਹੀ ਤੋ ਮਾ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਗੋਵੈ।

(ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸਤਰੀ ਹੀ (ਬੱਚੇ) ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਗਣੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਤਰੀ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਭਾਈਚਾਰਕ ਕੰਮ ਚੱਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਰਹਿ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਧਕਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਕਿੱਧਰ ਦੀ ਅਕਲਮੰਦੀ ਹੈ? ਇਹ ਘੋਰ ਅਨਿਆਂ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੀ ਹੱਕ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਮਰਦ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ ੪੭੩ 'ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਪੜ੍ਹੇ/ਵਿਚਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਲੌਕਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਅਗਰ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਵਿ-ਜੁਗਤੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਰ ਬਾਣੀਕਾਰ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਉੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੀ ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੀ ਪਤੀ (ਪ੍ਰਭੂ) ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਭ ਉਸੇ

ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਰਦ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਵਿਚ ਰੱਬੀ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕੰਤ, ਪਿਰ, ਭਤਾਰੁ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਲਈ ਕਾਮਣਿ, ਧਨ, ਬਹੁਰੀਆ ਆਦਿ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰੀਤ-ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਐਸਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ “ਕੰਤਿ-ਕਾਮਣਿ” ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੋਲ ਪਰਲੋਕਿਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹਨ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪਿਆਰ, ਇਕਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

-ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ॥

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੭੮੮)

-ਸੇਜ ਵਿਛਾਈ ਕੰਤ ਕੂ ਕੀਆ ਹਭੁ ਸੀਗਾਰੁ ॥

ਇਤੀ ਮੰਤਿ ਨ ਸਮਾਵਈ ਜੇ ਗਲਿ ਪਹਿਰਾ ਹਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੯੫)

-ਉਠੀ ਝਾਲੂ ਕੰਤਤੇ ਹਉ ਪਸੀ ਤਉ ਦੀਦਾਰੁ ॥

ਕਾਜਲੁ ਹਾਰੁ ਤਮੋਲ ਰਸੁ ਬਿਨੁ ਪਸੇ ਹਭਿ ਰਸ ਛਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੯੪)

-ਅਜੁ ਨ ਸੁਤੀ ਕੰਤ ਸਿਉ ਅੰਗੁ ਮੁਕੇ ਮੁਕਿ ਜਾਇ ॥

ਜਾਇ ਪੁਛਹੁ ਡੋਹਾਗਣੀ ਤੁਮ ਕਿਉ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੯)

-ਮੈ ਬਉਰੀ ਮੇਰਾ ਰਾਮੁ ਭਤਾਰੁ ॥

ਰਚਿ ਰਚਿ ਤਾ ਕਉ ਕਰਉ ਸਿੰਗਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੬੪)

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਮਾਨਸਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ, ਵਰਤਮਾਨ ਯੁੱਗ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀਂ ਪ੍ਰਾਪਕ ਰੋਲ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਾਦਾ ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ੧੦੦੦ ਮਰਦ ਪਿੱਛੇ ੯੦੦ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, ਦਾ ਹੱਲ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਨੂੰਨ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਂ ਮੀਡੀਆ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਅਸਥਾਈ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣ ਪਰ ਸਥਾਈ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਿਆ ਜੀਵਨ ਹੀ ਇਸ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਦੀਵੀਂ ਹੱਲ ਹੈ। ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕੇਵਲ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ■

ਉੱਚਤਮ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣ: ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ

-ਬੀਬੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਕੌਮੀਅਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੌਮ ਦੇ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣ-ਕਰਮ ਆਧਾਰਿਤ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿਚ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਵਿਚਲਾ ਧਰਮ-ਚਿੰਤਨ ਸਮੂਹ ਮਾਨਵ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਸਦਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਰਵਕਾਲੀ, ਸਦਾ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀ ਵਿਲੱਖਣ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਤੀ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੰਕਲਿਤ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਅਚਾਰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਚਰਣ ਸ਼ੈਲੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਤੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਚੈਵੀ-ਸੁੰਦਰਤਾ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਕ ਸਰਬਸਾਂਝਾ ਵਿਵਹਾਰ ਮੰਡਲ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਆਰਾਪਨ ਵੀ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਅਤਿ ਮਾਨਵੀ ਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ-ਪੱਧਤੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤੀ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਯੁਕਤੀ-ਸੰਗਤ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਯੁੱਗਾਂ-ਯੁੱਗਾਂ ਤਕ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਆਧਾਰ-ਗ੍ਰੰਥ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪੈਰੋਬਰੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਸਿਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਰੂਹਾਨੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰੀਆਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਬਲਕਿ ਸ਼ਬਦ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੂੜ੍ਹੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਦਾ ਤਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖ

*ਸੀਨੀਅਰ ਸਹਾਇਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਕੇਂਦਰ, ੨੦, ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੋਡ, ਦੇਹਰਾਦੂਨ-੨੪੮੦੦੧; ਮੋ. +੯੧੯੮੯੭੫੬੭੨੨੫

ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰਲੇ ਸਭ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਲ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ‘ਕੁੰਜੀਵਤ’ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ‘ਕੁੰਜੀ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਵਾਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੁਤਾ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੁਤਾ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਲੇਖ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਧਰਮਸਾਲ ਕਰਿ ਬਹੀਦਾ ਇਕਤ ਥਾਉਂ ਨ ਟਿਕੈ ਟਿਕਾਇਆ।

ਪਾਤਿਸਾਹ ਘਰਿ ਆਵਦੇ ਗਤਿ ਚੜਿਆ ਪਾਤਿਸਾਹ ਚੜਾਇਆ।

ਉਮਤਿ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵਦੀ ਨਠਾ ਫਿਰੈ ਨ ਡਰੈ ਡਰਾਇਆ।

ਮੰਜੀ ਬਹਿ ਸੰਤੋਖਦਾ ਕੁਤੇ ਰਖਿ ਸਿਕਾਰੁ ਖਿਲਾਇਆ। (ਵਾਰ ੨੬.੨੪)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਉਲੇਖ “ਪੰਜਿ ਪਿਆਲੇ ਪੰਜਿ ਪੀਰੁ ਛਠਮੁ ਪੀਰੁ ਬੈਠਾ ਗੁਰੁ ਭਾਰੀ। ਅਰਜਨੁ ਕਾਇਆ ਪਲਟਿ ਕੈ ਮੂਰਤਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਵਾਰੀ।” ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਜਾਤੀਗਤ, ਭਾਸ਼ਾਗਤ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਸਮੂਹ ਮਾਨਵਗਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ’ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਅਵਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ, ਮਾਨਵ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਬਣਾ, ਉੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਮੱਤ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰੱਖ ਕੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਹੋਣ। ਸਰਬ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਾਨਵ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸ ਭਾਂਤੀ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ, ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡਾ ਆਚਾਰ-ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਸਮੁੱਚਾ ਗਿਆਨ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਤੋਂ

ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਮਾਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਵੱਲ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਵਹਾਰ-ਸ਼ੁੱਧੀ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਚੋਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜ ਚੋਰ, ਇਹ ਨੀਚ-ਕਰਮ ਨਿੱਤ-ਪ੍ਰਤੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ-ਤਨ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਅਧੋਗਤੀ ਵਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁਖ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਤਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਿਰਲੇਪ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ-ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰ ਕੇ ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਗਿਆਨ-ਚਕ੍ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਮ-ਵਿਕਰਮ, ਪੁੰਨ-ਪਾਪ ਅਤੇ ਭਲੇ-ਮੰਦੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹਿਰਦੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਰੁਮਕ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਣ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਵਲਵਲੇ ਉਮਕਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗੁਰੂ-ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਪਰਮ ਆਵਸ਼ਕ ਹੈ, ਤਦ ਹੀ ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ 'ਤੇ ਪਈ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਰੂਪੀ ਕਾਈ ਕਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਕਰਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਣਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਵਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹਿਰਦੇ ਕਦੇ ਵੀ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਣਾਂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਤੇ ਨ ਕਿਤੇ ਗੁਣਹੀਨ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਵਿਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹਨ। ਅਵਗੁਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੰਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰ ਮਨ-ਤਨ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਬਲ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਰਗੁਣ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸਮਸਤ ਸਦਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਤਾਂ ਪਸੂ ਵਾਂਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਕਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 'ਜਪੁ' ਬਾਣੀ ਦੀ 'ਧਰਮਖੰਡ' ਵਾਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਮਾਨਵ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਸਤ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸਜਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਨੰਦਮਈ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਤਾਂ, ਰੁਤਾਂ, ਤਿਥੀਆਂ, ਵਾਰ, ਪਵਣ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨਿ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮਾਣਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸੁੱਭ-ਅਮਲ-ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੇ, ਨਾ ਕਿ

ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੋਵੇ।

ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਮਾਨਵੀਗੁਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਮਾਨਵਸੇਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦਿਆਂ, ਦਿਨ-ਰਾਤ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਾਪ ਕਰਮ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸੱਚਾ ਮਾਨਵ-ਸਨੇਹੀ ਉਹੋ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਤੀ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ, ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਚਾਰ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਅਹਿਸਾਨਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਸਹਿਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੂੜ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਕਦੇ ਸਚਿਆਰ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਵਿਅਕਤੀ ਕਾਮਾਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਉਸ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜੀਵਨ-ਮਰਯਾਦਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਵੈ ਹੀ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਦ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਹੋਵੇ। ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਬਲਕਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਤਾ ਲਈ, ਗੁਰੂ ਲਈ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ, ਸੰਬੰਧੀਆਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ, ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ, ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਜੀਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਹਵਾ, ਜਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼, ਬਨਸਪਤੀ ਸਭ ਲਈ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਪਵਣੁ ਗੁਰੁ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੮)

ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬੇਅੰਤ ਦਾਤਾਂ ਲਈ ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਹੋਣਾ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਸੀਮ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਜੀਵ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹੀ ਰਚ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਹਿੱਤ ਅਸੰਖਾਂ ਸੁਖ-ਸਾਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਦੁਰਲੱਭ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਭੁਲਾਉਣਾ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਿੱਤਰ-ਸੰਬੰਧੀ

ਸੰਸਾਰ-ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋ, ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਹ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਹਿਤ ਸਾਥ ਤੁਰੇ ਤੇ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀ ਬਣੋ।

ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉੱਚਿਤ ਮਾਰਗ ਦਾ ਭੇਦ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਹੀ ਨਿੱਤ-ਪ੍ਰਤੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ 'ਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ-ਆਧਾਰ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁੜਿਆਰ ਤੋਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਦਾ ਰਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਸਤ ਕਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵੱਲ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਦਇਆ, ਕਰੁਣਾ ਤਦ ਹੀ ਉਪਜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਨਿਮਰਤਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਕ-ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਸੁਭ ਗੁਣ ਸਹਿਜੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੀ ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਰਹਿਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੁਦ੍ਰਿੜ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਕ੍ਰਿਤਗਯ ਜੀਵਨ ਆਚਾਰ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਪਵੀਂ ਵਾਰ ਗਿਆਨਹੀਣ ਅੰਨ੍ਹੇ ਆਗੂਆਂ, ਬੇਮੁਖਾਂ, ਨਿੰਦਕ, ਚੁਗਲਾਂ, ਗੁਰੂ-ਧ੍ਰੋਹੀਆਂ ਅਤੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਆਚਾਰ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕ੍ਰਿਤਗਯਹੀਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਿੰਦਤ ਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਿਆ, ਸਦਾ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਰਿਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਦਾ ਜੀਵਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਿਆ ਭਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪਰਿਵਾਰਜਨ, ਉਸ ਦੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਮਾਨਵ-ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਤਾਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਤੋਂ ਨਾਸ਼ੁਕਰਾ ਹੋ ਕੇ। ਉਹ ਇਸ ਭਰਮ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੋ ਅਨੰਦ ਰਸ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਘਾਲਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਣਾ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵਨ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਗਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਦਾ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕ੍ਰਿਤਗਯ ਹੋਣ ਦੀ ਕੀ ਆਵਸ਼ੋਕਤਾ ਹੈ, ਇਕ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਪ ਹੈ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤਾਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤਾਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਰੁਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ

ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਤੋਂ, ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਸੁਖ-ਸੁਵਿਧਾ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਛੁਕ ਨਹੀਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ 'ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪਰਦਾ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਸੁਆਰਥ-ਸਿਧੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਲਈ ਕਦੇ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਆਪਣੀ ਸੁਆਰਥੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਾਧਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀ ਹੈ। ਸਵੈ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ, ਉੱਚਾ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ! ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਉਹ ਬੀਜ ਇਸ ਕਰਮਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬੀਜ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੁਖਕਾਰਕ ਹੋਵੇ:

ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਬੀਜੁ ਬੋਇ ਬਾਰਹ ਮਾਸ ਫਲੰਤ॥

ਸੀਤਲ ਛਾਇਆ ਗਹਿਰ ਫਲ ਪੰਖੀ ਕੋਲ ਕਰੰਤ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੬)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਕੋਟੀ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਗਿਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉੱਤੇ ਕੇਵਲ ਬੋਝ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਤੋਂ ਹੈ, ਪਰ ਕੀਤੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਪਰਬਤਾਂ, ਜੋ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਭਾਰ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਸਹਿ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ, ਭਾਰੇ, ਉੱਚੇ ਮਹਿਲ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਆਦਿਕ ਦਾ ਵੀ ਭਾਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਅਥਾਹ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਸਮੁੰਦਰ, ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਚੀਰਣ ਵਾਲੇ ਨਦੀ-ਨਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰ ਨਹੀਂ। ਅਸੰਖ ਬਨਸਪਤੀਆਂ, ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਬਿਰਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਾਰ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਅਣਗਿਣਤ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਵੀ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਸਹਾਰਨਾ ਧਰਤੀ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਮਾਜ ਲਈ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਪਰਬਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਖਹਿੰਦੇ।

ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਕੋਟ ਗੜ੍ਹ ਘਰ ਬਾਰ ਦਿਸੰਦੇ।

ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਸਾਇਰਾਂ ਨਦ ਵਾਹ ਵਹਿੰਦੇ।

ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਰੇ ਤਰੁਵਰਾਂ ਫਲ ਸੁਫਲ ਫਲੰਦੇ।

ਨਾ ਤਿਸੁ ਬਾਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਅਣਗਣਤ ਫਿਰੰਦੇ।

ਭਾਰੇ ਭੁਈਂ ਅਕਿਰਤਘਣ ਮੰਦੀ ਹੂ ਮੰਦੇ॥

(ਵਾਰ ੩੫:੮)

ਅਕਿਰਤਘਣ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤਕ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇਹੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਮਿਲਾਪ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਮਾਣ-ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਵਿਚ ਅਜਾਈਂ ਗੁਆ ਦਿੱਤਾ। ਕਰਤਾਰ ਆਪ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਮੂਹ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇੰਝ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ-ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਰਿਹਾ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਬ-ਭਾਂਤਿ ਸੁਖ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਕਿਰਤਘਣ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗ-ਰਸ ਤਾਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਚਨਹਾਰ ਸਿਰਜਕ ਅਤੇ ਪਰਮ-ਸਹਾਇਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਨਵ-ਆਚਾਰ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਸ਼ੁਕਰਾਪਣ ਸੁਆਰਥ ਦਾ ਜਨਮ-ਦਾਤਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਨਾ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਆਸਾਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਖਮਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੋਕ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੰਪਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਨਿਰਮਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਕਿਰਤਘਣ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਨਵ-ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ‘ਮੰਦੀ ਹੂ ਮੰਦਾ’ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਉਹ ਹੱਥ ਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬੇਅੰਤ ਅਮੋਲਕ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦ ਵਜੋਂ ਕਦੇ ਜੁੜੇ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਇਆ ਦਾ ਭਾਵ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਚ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੋਇਆ ? ਨਾਸ਼ੁਕਰਾਪਣ ਨਿੰਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਵਿਵਾਦ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬਿਖਰਾਅ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਰਥ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ‘ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਧ ਮਾਪੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਸੁਖ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਔਲਾਦ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ

ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹੀ ਔਲਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੋਝ ਬਣ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਰੂਪ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੀ ਕੌਮਲਤਾ, ਸਹਿਜਤਾ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਨੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਚਿੱਤ ਇਤਨਾ ਕਠੋਰ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਦੁਖੀ ਨੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਗਦੇ ਨੀਰ ਨਾਲ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕਰੁਣਾ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭੁੱਖ-ਪਿਆਸ ਨਾਲ ਤਿਹਾਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮਨ ਦ੍ਰਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ:

ਮਦ ਵਿਚਿ ਰਿਧਾ ਪਾਇ ਕੈ ਕੁਤੇ ਦਾ ਮਾਸੁ।

ਧਰਿਆ ਮਾਣਸ ਖੋਪਰੀ ਤਿਸੁ ਮੰਦੀ ਵਾਸੁ।

ਰਤੂ ਭਰਿਆ ਕਪੜਾ ਕਰਿ ਕਜਣੁ ਤਾਸੁ।

ਢਕਿ ਲੈ ਚਲੀ ਚੂਹੜੀ ਕਰਿ ਭੋਗ ਬਿਲਾਸੁ।

ਆਖਿ ਸੁਣਾਏ ਪੁਛਿਆ ਲਾਹੇ ਵਿਸਵਾਸੁ।

ਨਦਰੀ ਪਵੈ ਅਕਿਰਤਘਣੁ ਮਤੁ ਹੋਇ ਵਿਣਾਸੁ॥ (ਵਾਰ ੩੫:੯)

ਅਰਥਾਤ- ਕਿਸੇ ਨੀਚ ਕਰਮ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਰਲਾ ਕੇ ਪਕਾਇਆ। ਉਪਰੰਤ ਮਨੁੱਖਾ ਖੋਪਰੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੁਰਗੰਧ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਸਤਰ ਨਾਲ ਕੱਜਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਭਾਂਤਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭਾਂਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ? ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਰਲਾ ਕੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਮਾਸ ਰਿੰਨ੍ਹਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਖੋਪਰੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਲਹੂ ਸਿੰਚਿਤ ਵਸਤਰ ਨਾਲ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੱਜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਸ 'ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਕੀ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਤਨੀ ਕਰੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਹਾਂ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ ਨੂੰ ਲਾਅਨਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਸਭੁ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਮੁਖੁ ਨਕੁ ਦੀਆ ਵਰਤਣ ਕਉ ਪਾਣੀ॥

ਅੰਨੁ ਖਾਣਾ ਕਪੜੁ ਪੈਨਣੁ ਦੀਆ ਰਸ ਅਨਿ ਭੋਗਾਣੀ॥

ਜਿਨਿ ਦੀਏ ਸੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ ਪਸੂ ਹਉ ਕਰਿ ਜਾਣੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੬੭)

ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਸਮਰਥ ਹਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਰ ਤੋਂ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰ, ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਤਗਯਤਾ ਇਕ ਉੱਚਤਮ ਮਾਨਵੀ ਗੁਣ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ■

ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ

-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਲਾਕ ਖਮਾਣੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਖਮਾਣੇ ਵਿਚ ਖੰਨਾ-ਸੰਘੋਲ-ਮੋਰਿੰਡਾ ਸੜਕ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਖੰਨਾ ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ੧੧ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ 'ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰਿਆਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇਗ-ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਚੌਧਰੀ ਬਾਹਲੋ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਝੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰ ਅਜਨਾਲਾ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਝੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਆਸਤ ਪੱਟੀ ਦੇ ਇਲਾਕਾ ਸਰਹਾਲੀ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸਨ। ਚੌਧਰੀ ਬਾਹਲੋ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਬਘੇਲਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਬਘੇਲਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਮਤਾਬ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੇਠੂ ਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਤਾਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ-- ਸੁਰਤੀਆ, ਰਸੀਆ, ਮੇਹਰਾ, ਮੱਲਾ, ਭਾਗਾ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਭੱਟ ਵਹੀ ਸ੍ਰੀ ਰਘੂਨੰਦਨ ਮਨੋਹਰ ਲਾਲ ਬੇਟੇ ਪੰਡਤ ਦੇਵੀ ਚੰਦ ਪਹੋਆ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ:

“ਠੱਟੀਆਂ ਦੇ ਨਿਝਰ ਅਜਨਾਲੀਏ ਰਹੇ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਥਨੇਸਰ।
ਸੁਰਤੀਆਂ, ਰਸੀਆ, ਮੇਹਰਾ, ਮੱਲਾ ਭਾਗਾ, ਜੇਠੂ ਕੇ ਬੇਟੇ ਬਘੇਲੇ ਸਿੰਘ ਕੇ ਪੋਤੇ
ਬਹਿਲੇ ਕੇ ਪੜਪੋਤੇ...ਸੁਰਤੀਆ ਆਇਆ ਠੱਟੀਆ ਤੋਂ ਪਹੋਵੇ...”

ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ (ਮੇਹਰੇ) ਦੇ ਘਰ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ- ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਮਿਤਰ ਸਿੰਘ, ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਤ ਸਿੰਘ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ. ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਸ. ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੰਗਣੀ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਅਜਨਾਲਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੭੧੫ ਈ: ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ (ਬਿਛੋ) ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਿਤਾ ਸ. ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਹਿਲਵਾਲ ਮੁਤਲਕਾ ਖਾਨਦਾਨ ਸਰਦਾਰਾਨ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਔ ਥਨੇਸਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ:

“ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਵਲਦ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਗੋਤ ਨਿਝਰ ਸਾਕਨ ਅਜਨਾਲਾ
ਤਹਿਸੀਲ ਵਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਾਂਚ ਬੇਟੇ ਹਸਬ ਜੈਲ ਹੂਏ। ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੰਦਾ
ਸਿੰਘ ਮਿਤਰ ਸਿੰਘ ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਮਿਤ ਸਿੰਘ।...”

ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ

*ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

ਜੀਵਨ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਅਰਪਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਆਪ ਨੂੰ ਦੰਗਈ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸ. ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ ਸ. ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸਖਤੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੂਖਸੀਅਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ:

“ਜੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਕਾਬੂ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਸਿੱਖ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਕੇਸ ਦਾੜ੍ਹੀ ਮੁਨਾ ਲੈਣ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮੁਨਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਮਝ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਵਾਏ, ਜਾਂ ਦਸ ਪਾਏ ਜਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਿਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ, ਉਸਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।”

ਇਸ ਐਲਾਨ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੁਕੇ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਸੱਯਦਾਂ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੂਖਸੀਅਰ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਝ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਗਾਵਤ ਵਿਚ ਸੱਯਦਾਂ ਨੇ ਫਰੂਖਸੀਅਰ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੇਧਿਆਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ੧੭੮੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤਕ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਢਿੱਲ ਮਿਲਦੀ ਉਹ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆ ਵਸਦੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ 'ਤੇ ਲੁੱਕ-ਛਿੱਪ ਕੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ

ਲਈ ਇੱਕ ਲੱਖ ਦੀ ਜਗੀਰ ਅਤੇ ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਫੈਜਲਪੁਰੀਏ ਨੂੰ ਨਵਾਬੀ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਦੋ ਦਲ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਅਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ। ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਤਰਨਾ ਦਲ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਦੇ ਜਥੇ ਬਾਹਰ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮਾ ਲਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਰਕਾਰ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧਦੇ ਰਹੇ। ੧੭੪੫ ਈ: ਵਿਚ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ੩੦ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਹਰ ਜਥੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਜਥੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਰਹੇ।

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਨੇ ੧੭੪੬ ਈ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਰਖੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮੋਚੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹੱਦ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਜੋ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਦਾ ਭਰਾ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਐਮਨਾਬਾਦ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ 'ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ-ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ੧੫੦੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਕਾਹਨੂੰਵਾਨ ਦੇ ਛੰਡ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਦੇ ਪਾਸ ਭਾਰੀ ਸੈਨਾ ਤੇ ਤੋਪਖਾਨਾ ਸੀ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਜੰਗਲ ਦੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ

ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੰਘ ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ-ਕੰਢੇ ਬਸੋਲੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲੱਗੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਪੱਥਰਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਵੀ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਛੋਟੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਰਾ-
- ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਿੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਇਆ ਸ. ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਕਠੂਹਾ ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਨਬਾਲਗ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਹਿਵਾਲ ਨਿਗਰਾ (ਨਿਝਰ) ਸਰਦਾਰਾਨ ਥਨੇਸਰ ਔ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ:

“ਸ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੀ ਔਰਤ ਮੁਸਮਾਂਅਤ ਸ੍ਰਦਾਰਨੀ ਹੀਰੋ ਕੇ ਅਜ਼ਸ਼ਿਕਮ ਦੇ ਪਿਸਰ ਮੁਸਮੀਂ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੁਏ। ਸ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਹ ਚਾਚਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਔਰ ਮਿਤਰ ਸਿੰਘ ਭੀਮ ਸਿੰਘ ਬਰਾਦਰ ਹਕੀਕੀ ਕਠੂਹਾ ਕੀ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਮਾਰਾ ਗਿਆ, ਬਾਦ ਵਫਾਤ ਸ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੁਸਮਾਂਅਤ ਸਰਦਾਰਨੀ ਹੀਰੋ ਕੋ ਸ: ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਜ਼ਰੂਏ ਚਾਦਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਬ-ਜੋਜਤ ਮੇਂ ਲਾਇਆ ਥਾ। ਮੁਸਮਾਂਅਤ ਸਰਦਾਰਨੀ ਹੀਰੋ ਕੇ ਅਜ਼ਸ਼ਿਕਮ ਮੁਸਮੀ ਓਧ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਪਿਸਰ ਪੈਦਾ ਹੁਏ। ”

ਛੋਟੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ ੧੭੪੮ ਈ: ਵਿਚ ਇਕ ਇਕੱਤਰਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਅਹਿਮ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ ੬੫ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜਥਾ ਚੌਧਰੀ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਰਦਾਰ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਿੱਝਰ ਅਜਨਾਲਾ ਨਿਵਾਸੀ ਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ੧੨ ਮਿਸਲਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ੧੨ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅਜਨਾਲੀਏ ਦਾ ਜਥਾ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ।

ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਮਿਸਲ ਦਾ ਨਾਇਬ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਅਜਨਾਲੀਆ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ।

ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚੌਥਾ ਹਮਲਾ ਨਵੰਬਰ ੧੭੫੬ ਈ: ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਰਲ

ਕੇ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸੋਹਰਦਾ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮੀਲ ਦੂਰ ਝਨਾਅ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਗਰ ਦਬਰਜੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਲੜਾਈ ਲੜੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਬੀ ਬਾਂਹ ਉਸ ਦੀ ਢਾਲ ਸਮੇਤ ਕੱਟੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ-ਬਚਾਉਂਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹਾਦਰ ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਰੋਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਅਫਗਾਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ. ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਅਤੇ ਅੰਗਹੀਣ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸ. ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਨਾਇਬ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ।

੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੫੮ ਈ: ਨੂੰ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਲਈ ਇਲਾਕੇ ਮੱਲ ਲੈਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਨਾਇਬ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਅਤੇ ਥਾਨੇਸਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਆਇਆ।

੫ ਫਰਵਰੀ ੧੭੬੨ ਈ: ਵਿਚ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਵੱਡਾ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਜੰਗ ਗੁਰਮ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਕੁਪ ਰਹੀੜਾ, ਕੁਤਬਾ, ਬਾਹਮਣੀ, ਦਦਾ ਹੁਰ, ਕਾਲਸਾ, ਭਾਈ ਕਾ ਚੱਕ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਗਹਿਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਕਟ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੰਗਲਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਲਸਾਂ ਨਗਰ ਤੋਂ ਨਜੀਬੂਦੀਨ 'ਦਉਲਾ' ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਹੀਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਸੱਦੇਵਾਲ ਤੋਂ ਹਨੂਰ ਨਗਰ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਕੇ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਘੇਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕੰਨੇ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗਹਿਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਪਿੰਡ ਗਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਭਾਈਆਣਾ ਢਾਬ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਲੀ ਢਾਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਥਨੇਸਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਥੇਦਾਰ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ-- ਸ. ਮੱਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਜੈਨ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ।

ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਸੰਨ ੧੭੬੪ ਈ: ਵਿਚ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ

ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੰਮ ਕੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਫਗਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸਮੇਂ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੈਬਾ (ਕੰਗ) ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ 'The Rajas of Punjab' ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਹੈ ਕਿ: *"The founder of the Thanesar family was Mith singh a jat of sarhali near Mahajha, and recived the pahul from Gurdial singh, who obtained for him the post of Personal attendant (garwa bardar, a servent who carries vessel and drinking water) to Tara singh Gheba.*

ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹਾਕਮ ਜੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਨੇੜੇ ਵਿਚ ਪਰੇ ਕੇ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅੱਗੇ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਜਿਧਰ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭਿਆ ਭੱਜ ਗਈ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਸਰਹਿੰਦ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ੩੫੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ੨੫੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਚੌੜਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਤਲੁਜ ਤਕ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕਰਨਾਲ ਤੇ ਰੋਹਤਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤਕ, ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਬਾਹਵਲਪੁਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ੬੦ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਜ ਦੇਣ ਦੀ ਚਾਹਤ ਹੇਠ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਦੇ ੨੧ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਥਨੇਸਰ ਦੇ ੫੯ ਪਿੰਡਾਂ ਸਮੇਤ ਕੁੱਲ ੮੦ ਪਿੰਡਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਸੁਹਵੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ (ਬੜਿੰਗ)* ਦੇ ਘਰ ਲਿਆ ਠਹਿਰਾਇਆ। ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਇੱਥੋਂ ਖੇੜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਗੁੱਜਰ ਗਮਾਸਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਹੀਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਗੁੱਜਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ

*ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਕਾਫੀ ਘਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੱਜ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹਨ।

ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਅਹਿਵਾਲ ਮੁਤਲਕਾ ਖਾਨਦਾਨ ਸਰਦਾਰਾਨ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਔ ਥਨੇਸਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ:

“ਖੇੜੀ ਸਯਦਾਂ ਮੇਂ ਸਰਹੰਦ ਕੇ ਸਯਦਾਂ ਕੀ ਤਰਫ ਸੇ ਏਕ ਮਾਹੀਆ ਨਾਮੀਂ ਗੁਜਰ ਗਮਾਸ਼ਤਾ ਥਾ। ਜਿਸ ਦੀ ਉਲਾਦ ਦੁਲਵਾਂ ਜੋ ਖੇੜੀ ਕਾ ਹੀ ਏਕ ਗਿਰਦ ਨਵਾਹੀ ਗਾਉਂ ਹੈ ਅਬਾਦ ਹੋ ਗਈ। ”*

“ਸ: ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਔ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਗੈਰਾ ਨੇ ਲੜਾਈ ਮੇਂ ਬਜ਼ਰਬ ਗੋਲਾ ਤੌਪ ਜ਼ਖਮੀ ਹੂਆ ਥਾ। ਸ: ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਇਸੇ ਜਖਮੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਬਾਦ ਦੁਪਹਿਰ ਮੌਜਿਆ ਸੁਹਾਵੀਆਂ ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਤਿੰਗ ਗੋਤ ਕੇ ਹਾਂ ਠਹਿਰਾ ਸ਼ਾਮ ਕੋ ਖੇੜੀ ਸਯਦਾਂ ਮੇ ਪਹੁੰਚਾ। ਮਾਹੀਆ ਗੁਮਾਸ਼ਤਾ ਨੇ ਘੋੜੇ ਕੀ ਬਾਗ ਪਕੜੀ ਔਰ ਪਾਉਂ ਚੁਮੇਂ...। ਸ: ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਲਾਕਾ ਮੇਂ ਘੋੜਾ ਫੇਰ ਇਕੀਸ ਗਾਉਂ ਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਆ। ਯੱਕੋ ਬਾਅਦ ਚੀਗਰੇ ਥਨੇਸਰ ਕਾਬਾ ਕੇ ਉਨਾਹਠ ਗਾਉਂ ਕਾ ਕਬਜ਼ਾ ਲੇਕਰ ਰਿਆਸਤ ਕਾਇਮ ਕੀ।...”

ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ ਤੋਂ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਪੈ ਗਿਆ।

ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ੧੭੬੬ ਈ: ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਨੌਵਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਹਮਲਾ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਠਭੇੜ ਥਾਂ-ਥਾਂ ’ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਖਾਸ ਆਦਮੀ ਨਜੀਬੁਦੀਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਤੇ ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਆਦਿ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਨੀ ਤੇ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ।

ਥਨੇਸਰ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੮੨੪ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡੱਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੈਬਾ (ਕੰਗ) ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮਨੀ ਮਾਜਰੇ ਤੋਂ ੬-੭ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਕਾਲਕਾ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਰੁਹੇਲੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਥੇ ’ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜਬਰਦਸਤ ਮੁੱਠਭੇੜ ਹੋਈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

*ਇਹ ਪਰਵਾਰ ੧੯੪੭ ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਦੀ ਭੇਂਟ ਚੜ੍ਹ ਗਏ।

ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:

ਉਸ (ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਰੁਹੇਲਾ) ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜਥਾ ੪੦ ਮੀਲ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਮਨੀ ਮਾਜਰੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਜ਼ੀਬੁਦੀਨ ਤੇ ਅਫਜ਼ਲ ਖਾਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਦੁਰਾਨੀ ਅਸਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਜਾ ਪਏ।...ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਆਏ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੀਡਰ ਨਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਕੈਦੀ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਵਿਕੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਜ਼ੀਬੁਦੀਨ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਭੇੜਾਂ ਕਾਰਨ ਬਿਮਾਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵੀ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਸੀ।

ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਨਕਦ ਅਤੇ ਰਸਦ ਦੇਣੀ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਰੁਹੇਲੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਇਹ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਸਮਝਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਦੇ ਕੇ ਨਜ਼ੀਬੁਦੀਨ ਦੁਲਾ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਜਥੇ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜਥੇਦਾਰ ਅਘੜ ਸਿੰਘ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਰੋੜਾ ਸਿੰਘ, ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਯੋਧੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਇਸ ਜੰਗ 'ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ. ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੈਬਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ:

ਚੋਪਈ- ਡਲੇ ਵਾਲੀਏ ਮਿਸਲ ਮੇਂ ਇਕ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਖਵਾਏ।
ਤਿਸ ਡੇਰੇ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਤਿਨ ਯੋਂ ਮਤੇ ਪਕਾਏ॥੧॥
ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤਿਨ ਸਿੰਘ ਉਛੇਰੇ।
ਜਮਨਾ ਟੱਪ ਲੰਘ ਪਈਏ ਸਵੇਰੇ।
ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤਬੈ ਸੁਨ ਕਹੀ।
ਤੂੰ ਬੇਫਤੂ ਖਾਲਸੇ ਮਹੀ॥੨॥
ਥੋੜੇ ਦਲ ਸਿਉਂ ਪਾਰ ਨਾ ਜਯੋ।
ਕਟਾਇ ਸਿੰਘਨ ਫਿਰ ਨਠ ਨਾ ਆਯੋ।
ਉਸ ਨਹਿ ਮਾਨੀ ਪਾਰ ਸਿਧਾਯਾ।
ਮੁਲਕ ਰੁਹੇਲੇ ਕਾ ਸੁ ਲੁਟਾਯਾ।...
ਦਸ ਦਿਨ ਲਗ ਰਹੇ ਲੂਟਤ ਦੇਸ॥

ਮੇਰਠ ਲੂਟਯੋ ਸ਼ਹਿਰ ਸੁ ਬੇਸ॥੬॥

ਸਰਦਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਪੋਤਰੇ, ਬੁੱਢੇ ਜਰਨੈਲ ਬਾਬਾ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੱਤ ਤੋਂ ਨਕਾਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ? ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੂੜੀਆ ਨਗਰ ਤੋਂ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਰੁਹੇਲਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦੇ ਹੋਏ ਜਿਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਹਿਮੂਦ ਖਾਂ ਤੇ ਫਤਿਹ ਖਾਂ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਖਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਤੇਗਾਂ ਅੱਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਚੱਲੀ। ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮਹਿਮੂਦ ਖਾਂ ਤੇ ਫਤਿਹ ਖਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਖਹਿਤਾ ਛੁਡਵਾਇਆ। ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਅੱਗੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਜੈਸਲਮੇਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੈਸਲਮੇਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਜੰਗ ਦੇ ਹੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਖਾਲਸੇ ਅੱਗੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੇ ਭਵਾਨੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਲ ਬਰਦਾਲ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਗੁਰੂਵਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਸਾਈਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗਊਆਂ ਛੁਡਾ ਲਈਆਂ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜਾਰਜ ਟਾਨਸਨ ਦਾਰਜਨ ਵੱਲੋਂ ੫੦੦ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਹਾਂਸੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ੧੭ ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦਲ ਜੈਪੁਰ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤੇ ਪੰਜ ਘੋੜੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵੱਲੋਂ ੧੧੦੦ ਰੁਪਈਆ ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਭੇਟਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਝੱਜਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ।

ਨਵਾਬ ਗਾਂਗੀ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨਜ਼ਾਬਤ ਖਾਂ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਅੱਗੇ ਇਹ ਜਰਨੈਲ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕੇ। ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਰੋਹਤਕ, ਗੋਹਾਨਾ, ਅਜੀਬਾਬਾਦ 'ਤੇ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਰਧਨੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਸਿਮਰੂ ਸ਼ਾਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸਿਮਰੂ ਬੇਗਮ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਇੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਲਹਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਜੀਬੁਦੀਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਨਜੀਬੁਦੀਨ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਜਹਾਨ ਖਾਨ ਅਤੇ ਜਪਤਾ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿੰਘਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ੨੦੦ ਮੀਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮਲੀ ਤੇ ਕੈਰਨੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਜੰਗੀ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਹਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰਾ ਜਥਾ ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੈਰ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ:

ਸੋ ਮੁੜ ਮੁੜ ਲੜ ਤੋਂ ਜਾਵੈ।

ਬਹੁਤਨ ਕੇ ਕਬ ਵਾਰੋ ਆਵੈ।

ਲਗ ਗੋਲੀ ਘੋੜਾ ਗਿਰ ਪਯੋ।

ਮੱਧ ਰਕਾਬੈ ਫੱਸ ਗਯੇ।

ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੈਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਰਕਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਅਫਗਾਨੀ ਜਰਨੈਲ ਜਹਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੀਸ ਧੜ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਦਾਰਾਨ ਥਨੇਸਰ ਔ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ:

“... ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੋਨੋਂ ਬਰਾਦਰ ਹਮਰਾ ਚਾਚਾ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਮੇਰਠ ਕੀ ਲੜਾਈ ਮੇਂ ਲਾਵਲਦ ਮਾਰੇ ਗਏ।...

ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਬਮੈ ਚਾਚਾ ਜਾਦ ਬਰਾਦਰ ਬਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਔ ਬਰਾਦਰਾਨ ਪਿਸਰ ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਓਧ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਤਿੰਗ ਗੋਤ ਕਾ ਜਾਟ ਸਕਨਾਂ ਮੌਜਾ ਸੁਹਾਵੀਆ ਔਰ ਦੀ ਗਰਮਿਨ ਜੁਮਲਾ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖੋਂ ਕੇ ਮੇਰਠ ਕੀ ਲੜਾਈ ਮੇਂ ਸ਼ਾਮਲੀ ਔਰ ਕੈਰਾਨੇ ਕੇ ਦਰਮਿਆਨ ਫੂਲ ਕੇ ਮੁਕਾਮ ਪਰ ਵਫਾਤ ਪਾਈ।”

ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ੬੦੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਜੰਗ

ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨਜੀਬੁਦੀਨ ਨੇ ਕਟਵਾ ਕੇ ੧੮ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿਚ ਲਦਵਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਇਹ ਗੱਡੇ ਰਾਜਪੁਰਾ ਤੇ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਗਲ ਸਰਾਇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਘਗਰ ਸਰਾਏ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ:

ਜਿਨ ਕੇ ਘੋੜੇ ਥੇ ਬੜੇ ਤੇ ਆਏ ਬਹੁ ਮਾਰ।

ਲਰਤ ਭਜਤ, ਫਿਰ ਫਿਰ ਲਰਤ ਪੰਜ ਛੇ ਮੁਏ ਹਜ਼ਾਰ॥੧੧॥

ਚੌਪਈ- ਮੁਫਤ ਫਤੇ ਜੋ ਕਾਬਲੀ ਆਈ।

ਜਹਾਨ ਖਾਨ ਫੌਜ ਦਾਰ ਕਹਾਈ।

ਉਨ ਸਿਰ ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਕਟਵਾਏ।

ਅਠਾਰਾਂ ਗਡੇ ਨਜੀਬੇ ਲਦਵਾਏ।

ਦੋਹਰਾ- ਜਬ ਸਿਰ ਗਡੇ ਲੰਘ ਤੁਰੇ ਬਗਰ ਹੁਤੀ ਸਰਾਇ।

ਤਬ ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਦਲ ਬਡੇ ਸੁਨੀ ਅਵਾਈ ਆਇ।

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ:

ਤਾਂਹਿ ਤੁਰਕੋਂ ਨੇ ਬਿਚ ਲਾਏ ਲਰੇ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤੇਰੇ।

ਬਹੁ ਸਰਦਾਰ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜਹੇ ਜੂਝ ਮਾਰ ਬਧੇਰੇ।

ਮਰੇ ਸਿੰਘਨ ਕੇ ਸਿਰ ਕਟਵਾਕੇ ਸਕਟਿਓ ਮੇਂ ਲਦਵਾਏ।

ਕਰਮ ਦਾਦ ਖਾਂ ਨਾਜਮ ਨੇ ਵਹਿ ਓਰੇ ਲਾਹੌਰ ਚਲਾਏ।

ਨਿਜ ਨਿਜ ਠੋਰ ਗਏ ਸਭ ਮੁਸਲੇ, ਦੰਭ ਫਤੇ ਬਜਾਏ।

ਤਬ ਲੋਂ ਸਿੰਘ ਮਲਵਈਅਨ ਕੇ ਯੁਤ ਬੁਢੇ ਦਲ ਪਾ ਖਬਰੈ।

ਘਗਰ ਨਦੀ ਤੱਟ ਮੁਗਲ ਸਰਾਂ ਢਿਗ ਘੇਰੇ ਸ਼ਤਰੂ ਜਬਰੈ।

ਜਦੋਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੱਡਿਆਂ ਵਿਚ ਲੱਦ ਲੇ ਲਿਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਸੇਰ ਭਰਾ ਸੇਢਾ ਸਿੰਘ ਨਰਤੂ, ਤਿੰਨੇ ਭਤੀਜੇ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਖੇੜੀ ਸੱਯਦਾਂ, ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਬਨੇਸਰੀ, ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਭੜੀ, ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਾਡਵਾ, ਕਰਮਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲਾ ਸ਼ਾਹਬਾਦੀਆ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਹਿਵਾਲ ਮੁਤਲਕਾ ਖਾਨਦਾਨ ਸਰਦਾਰਾਨ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ:

“...ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਸਰ ਮੁਬਾਰਕ ਸ: ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਮਏਸਰ ਹਾਏ ਮਕਤੂਲਾਨ ਕੇ ੧੮ ਸਕਟਿਆਂ ਮੇ ਲਾਦ ਕਰ ਸ਼ਾਮਲੀ ਸੇ ਅੰਬਾਲਾ ਮੁਤਸਿਲ ਸਰਾਇ

ਮੁਗਲ, ਪਾਂਚ ਯੋਮ ਮੇਂ ਬਾਅਰਾਦਾ ਸਰਹੰਦ ਪਹੁੰਚੀ ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ
ਮਏ ਤਅਲਕਦਾਰ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਨ ਸ: ਮੇਢਾ ਸਿੰਘ ਨਰਤੂ ਮਸੇਰ ਬਰਾਦਰ ਸ:
ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਔਰ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਬਰਾਦਰ-ਜਾਦੇ ਸ: ਮਿਤ
ਸਿੰਘ, ਕਾਬਜਾਨ ਰਿਆਸਤ ਥਨੇਸਰ ਸ: ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰਾਨ
ਭੜੀ ਪਿਸਰਾਨਿ ਸ: ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਮੀਰ ਕੋਟੀਆ, ਸ: ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਲਾਡਵਾ,
ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਵਗੈਰਾ ਬਾਟ ਕਰਨੇ ਜੰਗ ਅਜ਼ੀਮ ਕੇ ਸਰਾਂ ਮੁਬਾਰਕ ਸ:
ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਵਾ ਦੀਗਰ ਸਰ ਮਿਨ ਜੁਮਲਾ ਮਕਤੂਲਾਨ ਜਲਾ ਕਰ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ
ਕਾਇਮ ਕੀਆ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ:

ਉਨ ਸਿਰ ਦੀਨੋਂ ਉਹਾਂ ਗਿਰਾਇ।
ਗਡੇ ਲੈ ਗਏ ਨਠ ਪਿਛਾਂਹ।
ਹੁਤੇ ਭਤੀਜੇ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੋਇ।
ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਸੋਇ॥੧੪॥
ਲਈ ਥਨੇਸਰ ਸੀ ਜਿਨ ਮਲ।
ਸੀਸ ਫੂਕੇ ਉਨ ਦੌੜ ਸੁਚਲ।
ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਇਮ ਉਹਾਂ ਕਹਾਵੈ।
ਚਾੜੇ ਚੜਾਵਾ ਸੁਖ ਸੋ ਪਾਵੈ॥੧੫॥

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ:

ਫੌਜ ਲਾਹੌਰੀ ਤਜ ਸਕਟਿਆ ਕੋ ਸਿੰਘਨ ਤੇ ਡਰ ਭਾਗੀ।
ਸਕਟਿਆਂ ਕੋ ਸੀਸਨ ਯੁਤ ਸਿੰਘ ਦੀਨੀ ਤਿਹਠਾਂ ਆਗੀ।
ਤਹਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਹੈ ਅਬ ਲੋ ਮਾਨਤ ਸਭ ਨਰ ਨਾਰੀ।
ਨਾਜਮ ਗਯੋ ਲਹੌਰ ਫੌਜ ਲੈ ਫਤੇ ਬਨਾਵਟ ਧਾਰੀ।

ਥਨੇਸਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਭ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ੨੭ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ
ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਮਰਹੱਟਾ ਫੌਜ 'ਤੇ ਜਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਰਵਾਈ।
ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਥਨੇਸਰੀ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ
ਕੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਖੜਗ ਸਿੰਘ
ਨਿਹੰਗ ਨੂੰ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਥਨੇਸਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਰੂਪ
ਕੌਰ ਜੋ ਅਕਾਲੀ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਸੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ
ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਰੂਪ ਕੌਰ (ਕਰਮ ਕੌਰ) ਨੇ ਹਨੇਰ ਦੀ ਦਸਵੀਂ
ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਦੇ ਨਾਲ

ਦੋ ਕਮਰੇ ਬਣਵਾਏ ਅਤੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਪਾਠੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।
ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ੧੮੦੦ ਈ: ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ।

ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਵਾਰਿਸ ਬਣੇ।
ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ— ਸ. ਹਕੀਕਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ੧੮੩੮ ਈ: ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ।

ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ੧੮੫੯ ਈ: ਵਿਚ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।
ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।
ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੋਵੇਂ ਸਕੇ ਭਰਾ ਸ. ਵਜੀਰ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਨਿਵਾਸੀ ਕੋਠਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸਰਦਾਰਨੀ ਰਤਨ ਕੌਰ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸਨ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਤਬੰਨੇ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਸ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ। ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਵਾਰਸ ਸ. ਪਵਿੱਤਰ

ਸਿੰਘ ਬਣਿਆ। ਸ. ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਿੰਸ) ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸੁਖਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਪ੍ਰਭਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਮਿੱਠੂ) ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਜੋ ਖੇੜੀ ਨੋਧ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹਨ।

ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰਵਾਰ ਲੜੀ:

ਮਾਤਾ ਰਤਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਮੁਤਬੰਨੇ ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਬਣੇ। ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਵਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਵਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਵਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਚਾਹਤਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਹਰਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਹਰਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਹਰਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਕੁਲਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰੀਆਂ— ਬੀਬਾ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ (ਸਿਮੀ), ਬੀਬਾ ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ

ਜੱਸੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ ਰਤਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ (ਗਰਚਾ) ਪਰਵਾਰ ਮੁਤਬੰਨੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਾਰਸ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਰਵਾਰ ਵੀ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਖੇੜੀ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸ. ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਗਰਚਾ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਗਨਦਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ— ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ:

ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ— (ਮਿੰਟੂ), (ਪਿੰਕਾ) ਅਤੇ ਸ. ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ■

ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ (ਵਣਜਾਰਾ)

—ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ*

ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਿਧੜਕ ਸੂਰਬੀਰ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਵਣਜਾਰਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਸੂਰਮੇ, ਯੋਧੇ, ਬਹਾਦਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਮਤਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨ ਦੇ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸਿੱਦਕੀ ਸਿੱਖ, ਨਿਰਭੈ, ਯੋਧਾ, ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ (ਸ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ) ਨੇ 'ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ' ਤੇ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ', ਵਿਚ ਥੋੜਾ-ਬਹੁਤ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਗੋਧੂ ਰਾਮ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਤਾ ਸ਼ਰਨੀ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ੨੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੧੩ ਈ: ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਖੈਰਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਜੱਫਰਗੜ੍ਹ (ਪਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਬਾ ਪਰਛੋਤਮ ਜੀ ਚੰਦਰ-ਵੰਸ਼ੀ ਯਾਦਵ ਬੰਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਸਨ। ਉਹ ਤੁਰ-ਫਿਰ ਕੇ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਸੌਦਾ ਵੇਚਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਣਜਾਰਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਣਜਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਿੰਡਾਂ-ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਘੁੰਮ-ਫਿਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸੌਦਾ ਵੇਚਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਾਤ ਦੇ ਚਾਰ-ਪਹਿਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅੱਜਕਲ ਇਹ ਲੋਕ ਵਪਾਰ ਦੀ ਬਜਾਇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਵੀ ਆਪਣਾ ਉੱਤਮ ਧੰਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਵਣਜਾਰੇ ਜਾਂ ਲੁਬਾਣਾ ਬਰਾਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰੇਕ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਖੈਰਪੁਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ੧੯ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ

*੧੯੭੨, ਸਤਿਨਾਮ ਨਗਰ, ਜਲੰਧਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੮੮੮੮੮੮੮੭੧੩

ਸ਼ਾਦੀ ਬੀਬੀ ਕੰਤੋ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਅੱਠ ਪੁੱਤਰ-- ਭਾਈ ਨਗਾਹੀਆ, ਭਾਈ ਹੇਮਾ, ਹਾੜੀ, ਭਾਈ ਸੀਤਲ, ਪੁੰਡਾਰਾ, ਗੁਰਬਖਸ਼, ਬਾਲ, ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਇਕ ਬੇਟੀ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਚੜ੍ਹਦੀ ਉਮਰੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗੋਧੂ ਰਾਮ ਨਾਲ ਰੂੰ, ਲੂਣ, ਚਾਵਲ, ਖੰਡ ਤੇ ਘਿਓ ਆਦਿ ਸਾਮਾਨ ਵੇਚਣ ਲਈ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੋਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਿੰਡ ਅਲੀਪੁਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਭਾਈ ਮਾਈ ਦਾਸ ਕੋਲ ਵੀ ਆਣ-ਜਾਣ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਾਈ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਾਬਾ ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਰਾਮ ਜੀ ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਪਿੰਡ ਖੈਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ, ਅਣਖੀਲੇ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ੧੫ ਮਾਰਚ, ੧੬੫੯ ਈ: ਨੂੰ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਭਾਈ ਮਾਈ ਦਾਸ ਦੇ ਕੁੜਮ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਹੁਰਾ (ਪਿਤਾ) ਸਨ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਕੌਮੀ ਨਾਇਕ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ। ਧਰਮ-ਰੱਖਿਅਕ, ਤਿਲਕ ਜੰਵੂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਾਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਖੇ ੧੧ ਨਵੰਬਰ, ੧੬੭੫ ਈ: ਦਿਨ ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਰਦਨਾਕ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਾਲ ਸਭ ਪਾਸੇ ਇਤਨੀ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ ਕਿ ਆਪਣੇ-ਪਰਾਏ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਬੜਾ ਗੁਬਾਰ ਉੱਡਿਆ, ਦਿੱਲੀ ਹਿੱਲ ਗਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਅੰਕਤ ਹੈ:

ਤਬ ਤੈ ਘਟੀ ਪਤਿਸਾਹੀ ਦਿੱਲੀ।

ਤਬ ਤੇ ਤੁਰਕ ਕਲਾ ਭਈ ਢਿੱਲੀ॥੫੮॥

ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੁਰਅੱਤ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਦੇਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ 'ਚ ਲੈ ਕੇ 'ਰੰਘਰੇਟਾ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੇਟਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧੜ ਨੂੰ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ

ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗੱਡਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵੱਲ ਲਿਆ ਕੇ, ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਉਠਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ (ਰਾਇਸੀਨਾ) ਲਿਜਾ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਚਿਖਾ ਸਜਾ ਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਆਦਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਅਸਥੀਆਂ ਇਕ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉੱਪਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਟੋਆ ਕੱਢ ਕੇ ਦੱਬ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ।

ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਾਵਨ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ।

ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧੜ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀਵਾ ਬੱਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਯਾਦ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ੨੮ ਮਈ, ੧੬੮੦ ਈ: ਨੂੰ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਪੁੰਡਾਰਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ 'ਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਬੀ ਸੀਤੋ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਹੇਠ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ।

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ-ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ

-ਡਾ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ*

ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਉਤਾਰੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਆਸ ਬਾਕੀ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਮਾਰੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਕਲੀਫ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਗਈ। ‘ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖੋਪਰੀ ਉਤਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਦਿਨ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸ ਤਿਆਗੇ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ (੧੭੪੫ ਈ: ਵਿਚ) ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਅਬਦੁਸ-ਸਮਦ ਖਾਂ ਵਾਂਗ ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਨਿਰਦਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਫਿਰ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ, ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਗਰ ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਾਸੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਗਤ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਸਤਕ (ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਾਰਟੇਅਰ) ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਖੂਬਸੂਰਤ, ਹਸਮੁਖ, ਉਤਸ਼ਾਹੀ, ਰੋਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲਾ ਗੱਭਰੂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਦਿੱਖ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਮੌਲਵੀ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਜਾਏ।

ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਾਮਾਦ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਰੱਖੀ। ਮੌਲਵੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ:

ਜੈਸੇ ਤੁਮੈ ਦੀਨ ਹੈ ਪਯਾਰਾ,
ਤੈਸੇ ਹੀ ਹੈ ਧਰਮ ਹਮਾਰਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਜ਼ਰ-ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।

ਕਿਹਾ ਇਹ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਦੀ ਤੋਹੀਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਵਾਬ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ।

ਨਵਾਬ ਨੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ (ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜੰਬਰੋਂ ਲਾਹੌਰ ਬੁਲਵਾ ਲਿਆ। ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸ. ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੌਲਵੀ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦਿਆਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰ-ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਓ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਫੜ ਜੰਬਰੋਂ ਮੰਗਾਯਾ, ਤਿਸਕਾ ਬੇਟਾ ਸਾਥ ਫੜਾਯਾ।

ਕਹਯੋ ਨੁਬ ਤੁਮ ਆਵੋ ਦੀਨ, ਲੇਵੋ ਦਾਮ ਔ ਕਾਮ ਔ ਜ਼ਮੀਨ॥੨੧॥

ਨਹੀਂ ਤੋਂ ਮਰਨੋਂ ਕਰ ਮਨਜ਼ੂਰ, ਚੜ੍ਹੇ ਚਰਖ ਗਿਰ ਹੋਵੇ ਚੂਰ। (ਉਹੀ)

ਨਵਾਬ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜ਼ਰ-ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਡਰਾਵੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਲਾਲਚ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਣ ਚਲੇ ਜਾਣ:

-ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਮ ਹੋਵਹਿ ਨਾਹੀਂ,

ਧਰਮ ਆਪਨੋ ਸਾਥ ਨਿਬਾਹੀ।

-ਹਮ ਤੋਂ ਗੁਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਦਾਵੈਂ,

ਗੁਰ ਕੇ ਹੇਤ ਪ੍ਰਾਣ ਭਲ ਜਾਵੈਂ।

(ਉਹੀ)

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ 'ਦੀਨ' ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਓਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਵੇਗੇ!

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਦੀਨ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਅਪਣਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਮੌਮਨ ਬਣ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨੇ ਮਰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈ:

ਚਾੜ੍ਹ ਚਰਖੜੀ ਅਬੈ ਮਰਾਵੇ, ਮਾਰੋ ਅਬੈ ਨ ਦੇਰ ਲਗਾਵੇ॥੨੨॥ (ਉਹੀ)

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ

ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ 'ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਠਿਆਂ ਲਟਕਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਕੋੜੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਤਬ ਤਿਸ ਦੇਣ ਲਗੇ ਬਹੁ ਦੁੱਖ,
ਟਾਂਗੈਂ ਖੀਚੈਂ ਕੁਟੈਂ ਮੁੱਖ॥੩੧॥
ਏਕ ਟੰਗ ਫੜ ਤਿਸੈ ਘੁਮਾਵੈ,
ਬਾਂਹ ਫਿਰ ਪੀਛੇ ਗਿਰਾਵੈ।
ਕੋਈ ਦੰਤਨ ਨਖਨ ਚੁਭਾਵੈ,
ਉਲਟੋ ਸੁਲਟੋ ਕਰੈਂ ਸੰਤਾਵੈ॥੩੨॥
ਖੇਚੈਂ ਨਾਕ ਕਾਨ ਦੁਖ ਦੇਹਿੰ।,
ਕਹੈਂ, 'ਦੰਤ ਯਿਹ ਤੋੜ ਸੁ ਲੇਹਿੰ।
ਕੋਊ ਕਹੈ ਯਹ ਹੈ ਮਾਚੱਲ,
ਉਤਾਰ ਲੇਹੁ ਅਬ ਯਾਕੀ ਖੱਲ॥੩੩॥
ਐਸੇ ਦੁੱਖ ਕਹਾਂ ਲੋ ਗਨੀਏ,
ਜਿਤਨੇ ਤਿਨਕੇ ਦਿੱਤੇ ਭਨੀਏ।

(ਉਹੀ)

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਹੜੇ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਡਾ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ:

“ਜਦੋਂ ਨਵਾਬ ਦੇ ਜ਼ਲਾਦ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇ-ਦੇ ਕੇ ਹਾਰ ਗਏ ਤਾਂ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਿਤਾ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦਾ ਦੁੱਖ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ।”

ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਰ ਭਾਰ ਪੁੱਠਾ, ਕਰ ਕੇ ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪੁੱਤਰ ਡੋਲੀਂ ਨਾ, 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਰਹੀਂ!” ਜਦੋਂ ਚਰਖੜੀ ਘੁੰਮ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ “ਤੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ ਹੈਂ? ਜੇ ਚਾਹਵੇਂ ਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾ ਸਕਦਾ ਹੈਂ।”

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ (ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ) ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਬਚਾ ਕੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਖੱਟਣੀ ਹੈ? ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਅਨੁਸਾਰ:

ਸਿੱਖਨ ਕਾਜ ਸੁ ਗੁਰੂ ਹਮਾਰੇ, ਸੀਸ ਦੀਓ ਨਿਜ ਸਨ ਪਰਵਾਰੈ।

ਚਾਰੇ ਪੁੱਤਰ ਜਾਨ ਕੁਹਾਏ, ਸੋ ਚੰਡੀ ਕੀ ਭੇਟ ਕਰਾਏ।

ਹਮ ਕਾਰਨ ਗੁਰ ਕੁਲਹਿ ਗਵਾਈ, ਹਮ ਕੁਲ ਰਾਖੈ ਕੌਣ ਬਝਾਈ?॥ (ਉਹੀ)

ਚਰਖੜੀ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਮਗਰੋਂ, ਚਰਖੜੀ ਨੂੰ ਰੋਕ-ਰੋਕ ਕੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਦੀਨ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਓ। ਜਦੋਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਲਮਾ ਤਾਂ 'ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਦੋਹਾਂ ਚਰਖੜੀਆਂ ਨਾਲ ਤਿੱਖੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਮੋੜ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਚਰਖੜੀ ਦੇ ਹਰ ਗੇੜ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੋਕਾਂ ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛਲਣੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੋਂ ਅਕਾਲ-ਅਕਾਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਲਹੂ ਕਾਰਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵੇਖਣ ਆਏ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਿੱਖ ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੀਅਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ 'ਨਖ਼ਾਸ' ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਸਥਾਨ 'ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ' ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ ੧੭੪੫ ਈ: ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੰਬਰ ਸੁਤ ਨਾਲ। ਚੜ੍ਹਦੈ ਚਰਖ ਜਿਨ ਜਪਯੋ ਅਕਾਲ।

ਧਨ ਧਨ ਵੈ ਜਿਨ ਸਿਦਕ ਨ ਹਾਰਾ। ਦੀਆ ਸੀਸ ਮੁਖ ਗੁਰੂ ਉਚਾਰਾ॥(ਉਹੀ)

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ, ਜਪੀ, ਤਪੀ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਧਰਮੀ ਜੀਉੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਟਾ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਲਮ-ਅਕਲ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਜਜ਼ਬੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਧਰਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਘਟਨਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ੨੦ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ੧੭੬੫ ਈ: ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਪਰਚਮ ਲਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ। ■

ਇਕਾਂਗੀ :

ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ-ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ

-ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ*

- ਦ੍ਰਿਸ਼ : ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤਖਤ ਹੇਠਾਂ ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਦੋ ਸੰਤਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਸੰਤਰੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਝੁੱਕ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਏ ਤਖਤ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਤਰੀ ਫਿਰ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਇਕ ਸੰਤਰੀ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਸੰਤਰੀ : (ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਝੁੱਕਦੇ ਹੋਏ) ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ, ਸ਼ਹਿਰ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਬੂ, ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲਾਏਂ ਹੈਂ, ਹੁਕਮ ਹੋ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਦੀਆ ਜਾਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਹਾਂ, ਹਾਂ। ਉਨ ਕੋ ਬਾਇੱਜ਼ਤ ਅੰਦਰ ਲੇ ਆਈਏ।
- ਸੰਤਰੀ : ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ। (ਸੰਤਰੀ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)
- ਕਾਜ਼ੀ : ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ, ਅਸਲਾਮਾ ਲੇਕਿਮ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਵਾਲੇਕਿਮ ਸਲਾਮ ਕਾਜ਼ੀ ਜੀ! ਬਤਾਈਏ ਆਜ ਕੈਸੇ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੇ ਆਨੇ ਕਾ ਤਕਲੁਫ਼ ਕੀਆ?
- ਕਾਜ਼ੀ : (ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੋਇਆ) ਖਾਨ ਸਾਬੂ, ਗਜ਼ਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਈਂ ਕਾ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕੌਨ ਸਾ ਗਜ਼ਬ ਹੋ ਗਿਆ? ਅੱਛੀ ਤਰਹ ਬਤਾਈਏ।
- ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ, ਹਮਾਰੇ ਮਦਰੱਸੇ ਮੇਂ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕਾ ਬੇਟਾ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ। ਖਾਨ ਸਾਬੂ, ਕਿਆ ਪੂਛਤੇ ਹੋ, ਪੜ੍ਹਨੇ ਮੇਂ ਇਤਨਾ ਰੋਸ਼ਨ-ਦਿਮਾਗ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ ਕਾ ਕੋਈ ਭੀ ਬੱਚਾ ਉਸ ਕਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬ। ਬੜੀ ਅੱਛੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਮੇਂ ਕੋਈ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨ-ਦਿਮਾਗ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ ਕੇ ਮਦਰੱਸੇ ਮੇਂ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ।
- ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ ਵੇਂ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੇਂ ਇਤਨਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੈ ਕਿ ਬੜੇ-

*੧੯੪੫/੭, ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ, ਰੂਪ ਨਗਰ-੧੪੦੦੦੧, ਮੋ. +੯੧੯੪੧੭੫੮੩੧੪੧

ਬੜੇ ਮੌਲਵੀਆਂ ਕੋ ਭੀ ਮਾਤ ਦੇ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਕਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੇ ਸੂਰਤ ਭੀ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਮਦਰੱਸੇ ਮੇਂ ਉਸ ਲੜਕੇ ਜੈਸਾ ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ ਕਾ ਏਕ ਵੀ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਆਪ ਕੇ ਕਹਿਨੇ ਕਾ ਕਿਆ ਮਤਲਬ ਹੈ? ਸਾਫ-ਸਾਫ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

ਕਾਜ਼ੀ : ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸਾਬੂ! ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਚਾਹਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਕੋ ਦੀਨ-ਏ-ਇਲਾਹੀ ਮੇਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਾਮਾਦ ਬਨਾ ਲੂੰ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਯਾ ਅੱਲ੍ਹਾ! ਬਹੁਤ ਖੂਬ!! ਯੇ ਤੋ ਸੋਨੇ ਪੇ ਸੁਹਾਗੇ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਹੋਗੀ।

ਕਾਜ਼ੀ : ਹਾਂ ਜਨਾਬ, ਸਿਰਫ ਆਪ ਕਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਜਾਓ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਆਪ ਚਾਹੋ, ਮੇਰੀ ਤਰਫ਼ ਸੇ ਆਪ ਕੋ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ।

ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ, ਏਕ ਬਾਤ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਭੂਲ ਹੀ ਗਿਆ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਬਤਾਈਏ, ਵੇ ਕੌਨਸੀ ਬਾਤ ਹੈ?

ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ, ਜਬ ਆਪ ਕੇ ਮਹਿਰੂਮ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਬਹਾਦਰ ਲਾਹੌਰ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥੋਂ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੂਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ ਕੇ ਸਿਰ ਮੇਂ ਕਿਆ ਡਾਲ ਦੀਆ ਥਾ ਕਿ ਉਸ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕੀ ਥਾਨੇਦਾਰੀ ਦੇ ਦੀ। ਜਨਾਬ ਜਿਸ ਕਾ ਨਤੀਜਾ ਯੇ ਨਿਕਲਾ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਨੇ ਬੇਖੌਫ਼ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਉਨ ਕੋ ਕਿਸੀ ਕਾ ਖੌਫ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਾ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਯੇ ਬਾਤ ਤੋਂ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵਕਤ ਬੇਬਸ ਥਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਹਮਾਰੇ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਕੇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਥਾ ਔਰ ਮੈਂ ਉਨ ਕੇ ਮਸਲੋਂ ਮੇ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ।

ਕਾਜ਼ੀ : ਹਜ਼ੂਰ, ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਤੋ ਸਿੱਖੋਂ ਕੋ ਨਵਾਬੀ ਭੀ ਦੇ ਰੱਖੀ ਥੀ। ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਕਈ ਗਾਂਵੋਂ ਕੀ ਜਾਗੀਰ ਭੀ ਬਖਸ਼ ਦੇਨੇ ਕੇ ਇਲਾਵਾ ਖਿੱਲਤ, ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਗੈਰਾ ਅਦਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦੀਆ ਥਾ।

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ। ਮੁਝੇ ਭੀ ਸੂਬੇਗ ਸਿੰਘ ਪੇ ਗੁੱਸਾ ਹੈ। ਅਬ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਕਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਹੂੰ। ਮੈਂ ਅਭੀ ਉਨ ਕੋ ਦਰਬਾਰ ਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਰਹਾ ਹੂੰ।

(ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਸੰਤਰੀ ਭੱਜੇ-ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ)

ਹਨ।)

- ਸੰਤਰੀ : ਜਨਾਬ ਕੋਈ ਹੁਕਮ!
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋ ਮੇਰੇ ਸਾਮਨੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਨੇ ਕਾ ਹੁਕਮ ਕੀਆ ਜਾਏ।
- ਸੰਤਰੀ : ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ!
- (ਸੰਤਰੀ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਅਬ ਆਪ ਤਸ਼ਰੀਫ਼ ਲੇ ਜਾਏਂ।
- ਕਾਜ਼ੀ : ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ।
- (ਕਾਜ਼ੀ ਦਰਬਾਰ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਤਰੀ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਹਾਲ ਅੰਦਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਤਿਰਛੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਜ਼ੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।)
- ਸੰਤਰੀ : ਜਨਾਬ! ਕੋਤਵਾਲ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਆਪ ਕਾ ਰਵੱਈਆ ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੁਝੇ ਹਰ ਤਰਫ਼ ਸੇ ਆਪ ਕੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤੋਂ ਮਿਲ ਰਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੇ ਆਪ ਕੋ ਥਾਨੇਦਾਰੀ ਸੇ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। (ਸੰਤਰੀ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ) ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕੋ ਹੱਥਕੜੀ ਲਗਾ ਕਰ ਥਾਨੇ ਮੇਂ ਬੰਦ ਕੀਆ ਜਾਏ।
- ਸੰਤਰੀ : ਜੋ ਹੁਕਮ ਹਜ਼ੂਰ!
- (ਸੰਤਰੀ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀ ਲਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀ ਦਾਖਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।)
- ਕਾਜ਼ੀ : ਖ਼ਾਨ ਸਾਬੂ, ਅਸਲਾਮਾ ਲੇਕਿਮ!
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਵਾਲੇਕਿਮ ਸਲਾਮ!
- ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ, ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕਾ ਫਰਜ਼ੰਦ ਤੋ ਆਗ ਕਾ ਗੋਲਾ ਹੈ, ਗੋਲਾ! ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਰ-ਏ-ਆਮ ਪੈਗੰਬਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਲੀਏ ਬਹੁਤ ਘਟੀਆ ਲਫਜ਼ ਬੋਲੇਂ ਹੈਂ ਔਰ ਇਸਲਾਮ ਕੇ ਬਾਰੇ ਮੇ ਬਹੁਤ ਬਦਗਮਾਨੀ ਕੀ ਹੈ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ) ਐਸੇ ਕਾਫ਼ਿਰ ਕੋ ਤੋ ਸਜ਼ਾ-ਏ-ਮੌਤ ਦੇਨੀ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਕਿ ਆਗੇ ਸੇ ਹਮਾਰੇ ਦੀਨ ਕੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ ਬੋਲਨੇ ਕੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।
- (ਜ਼ਰਾ ਰੁੱਕ ਕੇ)
- (ਸੰਤਰੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ)
- ਜਾਈਏ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕੋ ਭੀ ਪਕੜ ਕਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਆ ਜਾਏ।

- ਸੰਤਰੀ : ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਅਬ ਬਾਪ ਕੇ ਸਾਥ ਬੇਟੇ ਕੋ ਭੀ ਬੁਲਾ ਲੀਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਬ ਯੇ ਦੋਨੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਨ ਜਾਏਂਗੇ। ਨਹੀਂ ਤੋਂ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਜਾਨ ਸੇ ਹਾਥ ਧੋਨੇ ਪੜੇਂਗੇ।
- ਕਾਜ਼ੀ : ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੈਨੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕੋ ਮੁੱਤਅਲਕ ਮੌਲਵੀ ਸਾਬੂ ਸੇ ਭੀ ਬਾਤ ਕੀ ਥੀ। ਉਨਹੋਂ ਨੇ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਨੇ ਕੋ ਲੀਏ ਉਸ ਪੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਡਾਲਾ ਥਾ। ਕਈ ਕਿਸਮ ਕੇ ਲਾਲਚ ਭੀ ਦੀਏ ਗਏ ਥੋਂ ਮਗਰ ਵੇ ਮਾਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਅੱਛਾ।
- ਸੰਤਰੀ : (ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ) ਲਓ ਹਜ਼ੂਰ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਪੇਸ਼ ਹੈ। (ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ।)
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਮਾਲੂਮਾਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਮ ਕੋ ਕਾਜ਼ੀ ਕੀ ਬਾਤ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਈ ਹੋਗੀ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਹਾਂ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਤੁਮ ਕੋ ਦੀਨ-ਏ-ਇਲਾਹੀ ਮੇਂ ਆਨਾ ਹੋਗਾ, ਵਰਨਾ ਤੁਮ ਕੋ ਮੌਤ ਕੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦੀਆ ਜਾਏਗਾ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ, ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ? ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ?
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਦੇਖ ਲੇ, ਮਾਨ ਮੇਰੀ ਬਾਤ ਕੋ। ਮੈਂ ਤੁਮ ਕੋ ਉਚਾ ਰੁਤਬਾ ਦੇਨੇ ਕੋ ਤਿਆਰ ਹੂੰ ਅਗਰ ਆਪ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨ ਜਾਓ।
- ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ : ਖਾਨ ਸਾਬੂ, ਕੀ ਇਹ ਉੱਚੇ ਰੁਤਬੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਣਗੇ? ਇਹ ਰੁਤਬੇ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣੇ ਨੇ। ਫਿਰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ, ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਕਰ ਕੇ, ਸੰਤਰੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।) ਜਾਈਏ, ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਕੋ ਪਹਿਲੇ ਨੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਉਲਟਾ ਲਟਕਾਇਆ ਜਾਏ ਅਗਰ ਫਿਰ ਭੀ ਨਾ ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਇਨ ਕੋ ਚਰਖੜੀਓਂ ਪੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਏ। ਯਹੀ ਹਮਾਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। (ਜ਼ਰਾ ਰੁੱਕ ਕੇ)
- ਹਾਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਭੀ ਇਨ ਕੋ ਸਾਥ ਜਾਈਏ। ਹਾਲਾਤ ਕੇ ਮੁੱਤਅਲਕ ਮੁਝੇ ਇਤਲਾਹ ਦੀ ਜਾਏ।

- (ਸੰਤਰੀ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ)
- ਸੰਤਰੀ : ਜਨਾਬ, ਜੱਲਾਦੋਂ ਕੋ ਆਪ ਕਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਦੀਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਕੋ ਆਪ ਕੇ ਹੁਕਮ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਜਾਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਖ਼ੁਬ। ਜੈਸਾ ਮੈਂ ਚਾਹਤਾ ਥਾ ਆਪ ਵੈਸਾ ਹੀ ਕਰ ਆਏ ਹੋ। ਇਨ ਸਿੱਖੋਂ ਕੋ ਅਬ ਪਤਾ ਚਲ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨੇ ਕਾ ਨਤੀਜਾ ਕਿਆ ਹੋਤਾ ਹੈ। (ਚਰਖੜੀਆਂ ਦੀ ਚੀਂ-ਚੀਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ)
- ਕਾਜ਼ੀ : ਜਨਾਬ, ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਕੋ ਆਪ ਕੇ ਹੁਕਮ ਮੁਤਾਬਕ ਬਹੁਤ ਤਸੀਹੇ ਦੀਏ ਗਏ। ਚਰਖੜੀਓਂ ਪੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਯੇ ਸਿੱਖ ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਕੇ ਬਨੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ਕਿ ਟੱਸ ਸੇ ਮੱਸ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ। (ਸੰਤਰੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ)
- ਸੰਤਰੀ : ਜਾਈਏ ਅਕੇਲੇ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕੋ ਬੁਲਾ ਕਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਆ ਜਾਏ। ਜੋ ਹੁਕਮ! ਹਜ਼ੂਰ।
- (ਸੰਤਰੀ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ)
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਤੁਮ ਕੋ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦ ਆਇਆ ਹੋਗਾ ਤਸੀਹੇ ਪਾ ਕਰ ਔਰ ਚਰਖੜੀਓਂ ਪੇ ਚੜ੍ਹ ਕਰ। ਕਿਆ ਫਾਇਦਾ ਹੂਆ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਕਰ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਚਰਖੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਦਰਅਸਲ ਏਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਰਖ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਸਿੱਖੀ। ਇਹੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਖਾਇਆ ਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਜ਼ਰਾ ਨਰਮ ਹੋ ਕੇ) ਦੇਖ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਤੁਮ ਨੇ ਹਮਾਰੇ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਕੇ ਵਕਤ ਹਮਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਕੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਲੀਏ ਹਮ ਕੋ ਤੁਮ ਪੇ ਤਰਸ ਆਤਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਬਾਤ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਬੇਟੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਨਾ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੀਆ ਹੈ। ਤੁਮ ਕੋ ਭੀ ਮਾਨ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਏ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਸੁਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਆਪਣਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੋ

- ਜਾਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਅੱਛਾ, ਯੇ ਬਾਤ ਹੈ। ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ਤੁਮਾਰਾ ਗੁਰੂ ਤੁਮ ਕੋ ਕੈਸੇ ਬਚਾਤਾ ਹੈ। (ਸੰਤਰੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ) ਜਾਈਏ ਇਸ ਕੋ ਵਹਾਂ ਹੀ ਲੇ ਜਾਈਏ, ਜਹਾਂ ਸੇ ਆਪ ਇਸੇ ਲੇ ਕਰ ਆਏ ਹੋ। ਹਾਂ, ਜਾਨੇ ਸੇ ਹਮਾਰੀ ਪਹਿਲੇ ਏਕ ਬਾਤ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣ ਲੇਨਾ! ਇਨ ਕੋ ਇਸ ਤਰਹ ਮਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ ਕਾ ਸਰੀਰ ਕੀਮਾ-ਕੀਮਾ ਹੋ ਜਾਏ। (ਜ਼ਰਾ ਰੁੱਕ ਕੇ)
- ਸੰਤਰੀ : ਅਬ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਆ ਜਾਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ!
- (ਨਰਮੀ ਦੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ) ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਬੇਟਾ ਤੁਮਾਰੇ ਲੀਏ ਏਕ ਖੁਸ਼ਬਖ਼ਰੀ ਹੈ। ਤੁਮਾਰਾ ਬਾਪ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਨੇ ਕੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਕੋ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ, ਹਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨੇ ਕੋ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਅਬ ਜਬ ਤੁਮਾਰਾ ਬਾਪ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨਾ ਮਾਨ ਗਿਆ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਤੁਮ ਕੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨੇ ਮੇਂ ਕਿਆ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ?
- ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ: (ਸੋਚ ਕੇ) ਖਾਨ ਸਾਬੂ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੇਕਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਦਲਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੀਸ ਕੱਟ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਸੁਆਸਾਂ ਸੰਗ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਬਹੁਤ ਨਰਮ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ) ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਤੁਮ ਮੇਰੇ ਬੇਟੇ ਕੇ ਸਮਾਨ ਹੋ। ਅੱਲ੍ਹਾ-ਤਾਲਾ ਨੇ ਤੁਮ ਕੋ ਸਰੀਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਦੀਆ ਹੈ। ਚੇਹਰੇ ਪੇ ਨੂਰ ਹੈ। ਅਭੀ ਤੁਮਾਰੀ ਖਾਨੇ-ਪੀਨੇ ਕੀ ਉਮਰ ਹੈ। ਅਗਰ ਤੁਮ ਆਪਨਾ ਧਰਮ ਬਦਲ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨਾ ਮਾਨ ਜਾਓ ਤੋਂ ਤੁਮ ਕੋ ਅੱਛੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਜਾਏਗੀ, ਜਿਸ ਸੇ ਤੁਮਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਰਾਮ ਸੇ ਕਟ ਜਾਏਗੀ।
- ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ: ਸੁਬੇਦਾਰ ਸਾਬੂ, ਤੁਸੀਂ ਭੋਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਓ! ਸਾਨੂੰ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਕੱਲਿਆਂ-ਕੱਲਿਆਂ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਹ ਆਪੇ ਧਰਮ ਬਦਲ ਲੈਣਗੇ।
- (ਜ਼ਰਾ ਰੁੱਕ ਕੇ)
- ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਤੇਰਾ ਏਹ ਸੁਫਨਾ ਕਦੀ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਬਾਪ-ਬੇਟਾ ਚੱਟਾਨ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ। ਤੇਰਾ ਇਹ

- ਲਾਲਚ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਡੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਰੋਅਬ ਨਾਲ, ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ) ਅਭੀ ਆਪ ਕਾ ਕਿਆ ਵਿਚਾਰ ਹੈ? ਆਪ ਕੋ ਆਖਰੀ ਮੌਕਾ ਸੋਚਨੇ ਕਾ ਦੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਨਾ ਮਾਨ ਲੋ। ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਹੈ, ਵਰਨਾ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਬੁਰੀ ਮੌਤ ਮਾਰਾ ਜਾਏਗਾ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਖਾਨ ਸਾਬੂ, ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜਾਨੋਂ ਪਿਆਰੀ ਐ। ਅਸੀਂ ਦੁਖੜੇ ਸਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਸੂਰਵਾਰ ਜਾਂ ਬੇਕਸੂਰ ਲਈ ਇੱਕੋ ਹੀ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ- ਇਸਲਾਮ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਰੋ! ਅਸੀਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਆਂ!!
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਅਗਰ ਯੇ ਬਾਪ-ਬੇਟਾ ਅਭੀ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਨਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤੇ ਤੋਂ ਫਿਰ ਇਨ ਕੋ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਫਤਵਾ ਦੀਆ ਜਾਏ!
- ਕਾਜ਼ੀ : ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ (ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ) ਲਓ, ਦੋਨੋਂ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਅਬ ਮੇਰਾ ਭੀ ਫਤਵਾ ਸੁਣ ਲੈਂ। ਖਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਏਕ ਹੀ ਵਕਤ ਆਮਨੇ-ਸਾਮਨੇ ਚਰਖੜੀ ਪੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕਰ ਕਤਲ ਕੀਆ ਜਾਏ। ਯੇ ਚਰਖੜੀਆਂ ਐਸੀਂ ਹੋਂ ਜਿਨ ਕੋ ਦੋ-ਦੋ ਪਹੀਏ ਹੋਂ ਔਰ ਇਨ ਮੇਂ ਟੇਡੇ ਤੇਜ਼ ਚਾਕੂ ਲਗੇ ਹੋਂ। ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਔਰ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਕੋ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਚਰਖੜੀਆਂ ਪੇ ਅੱਛੀ ਤਰਹ ਬਾਂਧਾ ਜਾਏ ਔਰ ਫਿਰ ਉਨ ਚਰਖੜੀਓਂ ਕੋ ਘੁਮਾਇਆ ਜਾਏ।
- ਯਹੀਆ ਖਾਂ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਆਪ ਕਾ ਯੇ ਫਤਵਾ ਸਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਤਾਮੀਲ ਕੀ ਜਾਏਗੀ। (ਸੰਤਰੀਆਂ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ) ਜਾਈਏ, ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਕੋ ਜ਼ਲਾਦੋਂ ਕੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਆ ਜਾਏ। ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਫਤਵੇ ਕੀ ਤਾਮੀਲ ਕੀ ਜਾਏ। ਯਹੀ ਹਮਾਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।
- ਸੰਤਰੀ : ਅੱਛਾ ਹਜ਼ੂਰ, ਐਸਾ ਹੀ ਹੋਗਾ। ਆਪ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਮੇਂ ਤਾਮੀਲ ਕੀ ਜਾਏਗੀ।
- ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ: ਯਹੀਆ ਖਾਂ, ਜਾ ਮੇਰੀ ਵੀ ਇਕ ਗੱਲ ਕੰਨ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣ ਲੈ। ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰੇ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਰ-ਏ-ਆਮ ਜ਼ਲਾਦ ਪਾਸੋਂ ਖੋਪੜੀ ਲੁਹਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਤੈ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਅੱਬਾ ਜਾਨ ਦਾ ਕੀ

ਹਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਬੰਦ ਹੋਣ 'ਤੇ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਖਾਂਦਾ-ਖਾਂਦਾ ਹੀ ਉਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਚੈਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠਣਗੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਡੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈਣਗੇ। (ਸੰਤਰੀ ਦੋਨਾਂ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਜੱਲਾਦਾਂ ਪਾਸ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।) (ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਚਰਖੜੀਆਂ ਦੀ ਚੀਂ-ਚੀਂ ਅਵਾਜ਼, ਯਹੀਆ ਖਾਨ ਅਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੀ ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ)

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਉੱਚੀ ਗਰਦਨ ਕਰ ਕੇ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।) ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੋ ਸਿੱਖੋਂ ਕੀਂ ਚੀਖੋਂ। ਅਬ ਪਤਾ ਚਲੇਗਾ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਕੇ ਹੁਕਮੋਂ ਕੀ ਕੈਸੇ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਫਿਰਤੇ ਥੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਨ ਕਰ। ਅਬ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ਕੈਸੇ ਬਚਤੇ ਹੈਂ। (ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਆ ਰਹੀ ਅਵਾਜ਼ ਮੱਧਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

(ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਦਾ ਹੈ)

(ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਟਾਪਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਬੋਲੇ ਸੇ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਜਦੋਂ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਨੇ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਘਬਰਾ ਕੇ)

ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਕਾ ਕਹਾ ਸੱਚ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ। ਕੰਮਬਖ਼ਤ ਆ ਗਏ ਹੈਂ ਘੋੜੋਂ ਪੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕਰ ਅਬ ਖਾਲਸੇ ਸੇ ਹਮਾਰਾ ਬਚਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਅਬ ਯਹਾਂ ਸੇ ਭਾਗਨੇ ਕੀ ਬਾਤ ਕਰੋ। ਨਹੀਂ ਤੋ ਮਾਰੇ ਜਾਏਂਗੇ।

(ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਾਪਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੌੜਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਹਨ)

ਯਹੀਆ ਖਾਂ : (ਇੱਕੋ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ) ਬਚਾਈਏ, ਬਚਾਈਏ।

ਕਾਜ਼ੀ : ਯੇ ਹਮ ਕੋ ਮਾਰ ਦੇਂਗੇ।

ਪਰਦਾ ਗਿਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ

—ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ*

ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੋ ਅਹਿਮ ਪੱਖ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਨੀਆ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਰਿਹਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਿਭਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਉੱਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਧਿਰ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਮਾਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਤਬੇ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਗਿਆਨ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਦਰਜੇਬੰਦੀ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੂਦਰ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਨਾਲ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਕੋਝੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ:

ਪੜਿਆ ਮੂਰਖੁ ਆਖੀਐ ਜਿਸੁ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਅੰਧਕਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੦)

ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ “ਜਹਾ ਗਿਆਨੁ ਤਹ ਧਰਮੁ ਹੈ” ਜਾਂ “ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭੁ ਜਗੁ ਉਪਜਿਆ” ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ-ਮੁੱਲਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਸਿਰਜੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਭੇਖ-ਪਖੰਡ ਅਤੇ ਸੌੜੀ ਸੋਚ ਦੇ ਮੁਖੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲਾਟ ਜਗਾਈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਕਿਹਾ ਹੈ:

ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ॥

ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੈ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫੬)

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੱਖ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸਲ ਸੱਚ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ

*੮੬, ਟੈਗੋਰ ਨਗਰ, ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੦੧, ਮੋ: +੯੧੯੮੮੮੯੮੯੦੮੬

-ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਸਲ ਸੱਚ ਦੇ ਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਰੱਬ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਕੇ 'ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ' ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਲਿਪੀ ਦੀ ਘਾੜਤ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਲਿਪੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ, ਸ਼ਾਰਦਾ ਜਾਂ ਟਾਕਰੀ ਆਦਿ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਰਬੀ ਉਸ ਵਕਤ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਦੀ ਲਿਪੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀਂ ਅਤੇ ਨਿਆਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤੀ। ਸਮੂਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਿਪੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਆਮ ਲਈ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਪਖੰਡੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਵੱਡੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੂਰ-ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਗਿਆਨ, ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ੨੨ ਮੰਜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਮੰਜੀਦਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੰਜੀ ਪ੍ਰਥਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜਥੇਬੰਦਕ ਢਾਂਚਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ, ਬੋਲੀ ਤੇ ਲਿਪੀ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਜੋਗ ਮਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਦਿੱਸਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੱਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ੧੬੦੪ ਈ: ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਆਰੀ ਹਸਤੀ

ਹੋਣ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਖਾਸ ਨਿਵੇਕਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਇਕ ਪੱਕੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ। ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣਾ ਆਪਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਇੱਥੇ ਯੁੱਧ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਧੀਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੋੜਸਵਾਰੀ, ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਗਤਕੇਬਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਉਹ ਨੇਜ਼ੇਬਾਜ਼ੀ, ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਘੋੜਸਵਾਰੀ, ਗਤਕੇਬਾਜ਼ੀ ਆਦਿ ਯੁੱਧ-ਵਿੱਦਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਯੁੱਧ-ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਾਗੀਆਂ, ਭੱਟਾਂ, ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਲਵੰਤ ਜੀ ਅਤੇ ਭੱਟ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ’ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ੫੨ ਕਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਆਦਿ ਵਿੱਦਿਆ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦੇਣਾ ਮੁੱਖ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨੇ ਸਦਾ ਗੁਣ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ॥ ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ॥

ਗੁਣਦਾਤਾ ਵਿਰਲਾ ਸੰਸਾਰਿ॥ ਸਾਚੀ ਕਰਣੀ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ (ਪੰਨਾ ੯੩੧)

ਸੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ। ■

ਫਰਵਰੀ ੨੦੧੫ ਦਾ ਬਾਕੀ :

ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ

-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੌਂਗਰ*

ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਜਗਮਗ ਕਰਦੇ ਨੂਰਾਨੀ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦੇ, ਪਿਆਰਦੇ, ਸੰਵਾਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਦਕੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋਗੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ:

ਫਰਮਾਤੇ ਥੇ: “ਕਲ ਦੋਨੋ ਹੀ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇਗੇ !
ਦੁਖ ਭੋਗੇਗੇ ਹਮ, ਖੁਲਦ (ਸਵਰਗ) ਮੇਂ ਤੁਮ ਚੈਨ ਕਰੋਗੇ !
ਹੋਤੇ ਹੀ ਸਹਰ (ਸਵੇਰ) ਦਾਗਿ ਜੁਦਾਈ ਹਮੇਂ ਦੋਗੇ !
ਸੁਪਨੇ ਮੇਂ ਖਬਰ ਆਕੇ ਕਭੀ ਬਾਪ ਕੀ ਲੋਗੇ ?
ਐ ਪਿਆਰੇ ਅਜੀਤ! ਐ ਮੇਰੇ ਜੁਝਾਰ ਪਯਾਰੇ !
ਹਮ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਕੁਛ, ਸੁਨਤੇ ਹੈ ਦਿਲਦਾਰ ਪਯਾਰੇ ?

ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੰਜੋ-ਗਮ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ, ਸ਼ਿਕਵੇ, ਅਪਣਤ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਾਤ ਅਤੇ ਅਮਾਨਤ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ “ਕਬੀਰ ਮੇਰਾ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਜੇ ਕਿਛੁ ਹੈ ਸੋ ਤੇਰਾ ॥ ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕਉ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ ॥” ਅਨੁਸਾਰ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭਾਵ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਖਾਤਰ ਭੇਟ ਕਰ ਕੇ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਕੋਟਨਿ ਕੋਟਿ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਏ ਘਮਸਾਨ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪਰਵਾਰ ਵਿਛੋੜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਪਏ ਸਖਤ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਘਬਰਾਏ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੈਰੀ ਦਲ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖ ਕੇ ਜੋ ਕੋਲ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਖਾਸ ਗੁਣ ਸਨ:

ਮਾਸੂਮ ਹੋ, ਮਜ਼ਲੂਮ ਹੋ, ਦੁਨੀਆ ਸੇ ਭਲੇ ਹੋ !
ਲਖਤਿ ਦਿਲਿ ਗੰਥਿੰਦ ਹੋ, ਨਾਜੋ ਸੇ ਪਲੇ ਹੋ !

ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਜੋਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਹ ਬੱਚੇ ਤੇਰੇ ਹੀ ਹਨ, ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਹੀ ਅਮਾਨਤ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਆਪ ਰੱਖੋ ਉਹ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਮੈਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ। “ਹਰਿ ਕਾ ਏਕੁ ਅਚੰਭਉ ਦੇਖਿਆ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀਉ ਜੋ ਕਰੈ ਸੁ ਧਰਮ ਨਿਆਏ ਰਾਮ॥” ਜੋਗੀ ਜੀ ਇਉਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

*ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: +੯੧੯੯੧੫੮੦੫੧੦੦

“ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੂੰ, ਬੱਚੇ ਭੀ ਮੇਰੇ ਤੇਰੇ ਹੈਂ ਮੌਲਾ!

ਥੇ ਤੇਰੇ ਹੀ, ਹੈਂ ਤੇਰੇ, ਰਹੇਗੇ ਤੇਰੇ ਦਾਤਾ!

ਜਿਸ ਹਾਲ ਮੇਂ ਰੱਖੇਂ ਤੂੰ, ਵਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅੱਛਾ!

ਜੁਜ਼ (ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਸ਼ੁਕਰ ਕੇ ਆਨੇ ਕਾ ਜ਼ਬਾਨ ਪ੍ਰ ਨਹੀਂ ਸ਼ਿਕਵਾ (ਗਿਲਾ)!

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਹੁੰਦਿਆਂ “ਜਿਉ ਜਿਉ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਤਿਵੈ ਤਿਉ ਹੋਵਣਾ ॥ ਜਹ ਜਹ ਰਖਹਿ ਆਪਿ ਤਹ ਜਾਇ ਖੜੋਵਣਾ ॥” ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀ ਦਾਤ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਇਨਸਾਫ਼, ਪਰਉਪਕਾਰ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਤੇ ਉਮਾਹ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੋਗੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਹੈ ਸ਼ੌਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾ ਹਮੇ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ।

ਸੌ ਸਰ ਭੀ ਹੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗਮਗੀਨ, ਦਰਦਨਾਕ, ਨਾਜ਼ੁਕ, ਹਿਰਦੇ-ਵੇਦਕ, ਅਜਬ ਅਤੇ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ-ਰਜ਼ਾ ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸਹਿਜ, ਧੀਰਜ, ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਪਰੰਤੂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਗਿਲੇ-ਸ਼ਿਕਵੇ ਜਾਂ ਉਜ਼ਰ ਦੇ, ਪੂਰੇ ਠਰੁੰਮੇ ਨਾਲ “ਜੋ ਰਾਜੁ ਦੇਹਿ ਤ ਕਵਨ ਬਡਾਈ ॥ ਜੋ ਭੀਖ ਮੰਗਾਵਹਿ ਤ ਕਿਆ ਘਟਿ ਜਾਈ ॥” ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਜੋਗੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ, ਸ਼ਿੱਦਤ, ਅਦਬ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੋਖੀਆਂ, ਪਰੰਤੂ ਔਖੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧੁਰ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਮਾਨਵੀ ਅਕਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਅਜ਼ਮਤ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕਰਦਿਆਂ ਇਉਂ ਆਪਣਾ ਸਿਜਦਾ ਅਤੇ ਖਿਰਾਜ਼-ਏ-ਅਕੀਦਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਸੁਗੰਦ ਹੈ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਸਮ ਹੈ।

ਜਿਤਨੀ ਭੀ ਹੋ ਗੋਬਿੰਦ ਕੀ ਤਾੱਰੀਫ਼ ਵੁਹ ਕਮ ਹੈ।

ਇਕ ਆਖ ਸੇ ਕਿਆ, ਬੁਲਬੁਲਾ ਕੁਲ ਬਹਿਰ (ਸਾਗਰ) ਕੋ ਦੇਖੇ!

ਸਾਹਿਲ ਕੋ, ਯਾ ਮੰਝਧਾਰ ਕੋ, ਯਾ ਲਹਰ ਕੋ ਦੇਖੇ!

ਤਬਾ

ਐ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਤੂੰ ਵੁਹ ਅਬਰਿ ਕਰਮ (ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਬੱਦਲ) ਹੈ।

ਐ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਤੂੰ ਵੁਹ ਅਬਰਿ-ਹਮਮ (ਉਦਮ-ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੇਘ) ਹੈ।

ਸਾਨੀ ਤੇਰਾ ਦਾਰਾ ਥਾ ਸਿਕੰਦਰ ਹੈ ਨਾ ਜਮ ਹੈ।

“ਹਾਤਮ” ਕਾ ਸਖਾਵਤ (ਦਾਨ ਪਰਉਪਕਾਰ) ਸੇ ਅਗਰ ਨਾਮ ਭੁਲਾਇਆ

ਜੁਰੱਤ (ਦਿਲਾਵਰੀ) ਸੇ ਹਮੇ ‘ਰੁਸਤਮੁ’ ‘ਬਹਰਾਮੁ’ ਭੁਲਾਇਆ।

ਹਕੀਮ ਅਲਹ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਅਦਬ, ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਅਮੁੱਕ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੂੰ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਸਾਗਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਵਗਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਉੱਦਮ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਸਤਿ-ਸੰਤੋਖ, ਸਬਰ-ਸ਼ੁਕਰ ਅਤੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੈਂ, ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਦਾਰਾ ਅਤੇ ਸਿਕੰਦਰ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਵਰਗੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਮਹਾਨ, ਦਲੇਰ ਸੂਰਮਾ ਅਤੇ ਅਜਿੱਤ ਜਰਨੈਲ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਬਤੌਰ ਦਾਨੀ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੁਰਾਤਨ ‘ਹਾਤਮ’ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦਾਨੀ, ਮਹਾਂ ਦਾਨੀ ਅਤੇ ਉੱਚਤਮ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੈਂ। ਸੂਰਮਗਤੀ, ਦਿਲਾਵਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਚ ਤੂੰ ਰੁਸਤਮ-ਬਹਰਾਮ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

ਅਲਹ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਸਦਾਚਾਰ, ਰਵੱਈਏ, ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਜਿਗਰੇ, ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਦਲੇਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਦਿਲਾਵਰ, ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ‘ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ’ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਉੱਚਤਮ ਹਨ ਅਤੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪੁਰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਤੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਇਉਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ:

ਕਿਸ ਸ਼ਾਨ ਕਾ ਰੁਤਬਾ ਤੇਰਾ ਅੱਲਹੁ ਗਨੀ (ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਧਨੀ) ਹੈ।

ਮਿਸਕੀਨ (ਗਰੀਬਾਂ-ਅਨਾਥਾਂ) ਗਰੀਬੋਂ ਮੇਂ ਦਲੇਰੋਂ ਮੇਂ ਜਰੀ (ਵੱਡਾ ਦਿਲਾਵਰ) ਹੈ।

‘ਅੰਗਦ’ ਹੈ ‘ਅਮਰਦਾਸ’ ਹੈ ‘ਅਰਜੁਨ’ ਭੀ ਤੂ ਹੀ ਹੈ।

‘ਨਾਨਕ’ ਸੇ ਲੇ, ਤਾ ‘ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ’ ਤੂ ਸਭੀ ਹੈ।

ਤੀਰਥ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਰੂਇ-ਰੋਸ਼ਨ ਕੇ ਬ੍ਰਾਬਰ।

ਦਰਸ਼ਨ ਤੇਰੇ ਦਸ ਗੁਰੂਓਂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੇ ਬ੍ਰਾਬਰ।

ਹਕੀਮ ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਲਹ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਜੀ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ੮ ਪੋਹ ੧੭੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਸਜ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਜਸ-ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਭਾਵ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਬੜੀ ਹੀ ਅਸਾਵੀਂ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਲ-ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਜੂਝਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣੀ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਮੰਨ ਕੇ ਪੂਰੇ ਸਿੱਖੀ ਜਜ਼ਬੇ, ਜਲਵੇ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼-ਏ-ਇਲਾਹੀ ਨਿਭਾਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋਗੀ ਜੀ ਸੁਬਾ-ਸਵੇਰੇ ਦਾ ਇਹ ਅਜਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬੇਦਾਰ (ਸਾਵਧਾਨ) ਥੇ ਸਭ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਕਬ ਕੇ।

ਨਾ ਧੋਕੇ ਬੈਠੇ ਹੁਏ ਧਯਾਨ ਮੇਂ ਰੱਬ ਕੇ।

ਦੀਵਾਨ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਕਾ ਜਲਵੇ ਥੇ ਗਜ਼ਬ ਕੇ।

ਖੁਦ ਰਖਤੇ ਥੇ ਤਸਰੀਫ ਗੁਰੂ ਸਾਹਮਨੇ ਸਭ ਕੇ।

ਥੇ ਪਾਸ ‘ਅਜੀਤ’ ਔਰ ਥੇ ‘ਜੁਝਾਰ’ ਪਯਾਰੇ।

ਗੁਰਿਆਈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਤੇ ਹੁਏ ਦਰਿਆ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਮ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਘੇਰ ਕੇ ਤੀਰਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਅਤਿ ਨਿਪੁੰਨ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਪੂਰੇ-ਸੂਰੇ ਯੋਧੇ ਜਰਨੈਲ ਵਾਂਗ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਭੇਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘ ਕੀ ਸਨ! ਕਿ ਉਹ ਭੁੱਖੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬੁਲੰਦ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਗੁੱਸੇ, ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾਈ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਤੂਫਾਨ ਵਾਂਗ ਜੂਝੇ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ-ਦਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖਲਬਲੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸੱਥਰ ਵਿਛਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ੮ ਪੋਹ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਅਤੇ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਯੁੱਧ ਨੀਤਵਾਨਾਂ, ਜਰਨੈਲਾਂ-ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਦੰਗ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਜੰਗ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੰਘ ਵਾਰੇ-ਵਾਰੀ ਪੂਰੀ ਜਾਂਬਾਜ਼ੀ, ਸੂਰਮਗਤੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾਈ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੂਝਦਿਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਗਏ। ਸਿੰਘ-ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਮਨ-ਮੰਦਰ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਰਪੱਕ ਸੀ, “ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੋ ॥ ਸੂਰੇ ਸੇਈ ਆਗੈ ਆਖੀਅਹਿ ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਸਾਚੀ ਮਾਣੋ॥” ਸਾਰੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਜੰਗੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਜੋਗੀ ਜੀ ਵੀ ਪੂਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੮ ਪੋਹ ੧੭੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੧੭੦੪ ਈ:) ਨੂੰ ਹੋਏ ਖੂਨ-ਡੋਲਵੇਂ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਸਾਵੀਂ ਸੱਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਜਬਰ, ਸੱਚ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ, ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਜੇਤੂ ਮਹਾਂ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਬਸ਼ਰ ਨੂੰ ਹੱਕ, ਸੱਚ, ਨਿਆਂ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਲਈ ਜੂਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ “ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਦਾਨ ਬਨੈ ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੇਂ॥” ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ “ਸਾਚੁ ਕਹੇਂ ਸੁਨ ਲੇਹੁ ਸਭੈ ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ”

ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਦੀਨਾ ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਤੇ ਭੇਜੇ ਫਤਿਹ ਦੇ ਪੱਤਰ “ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ” ਵਿਚ ਖੁਦ ਹੀ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਪੂਰੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਸਿੱਦਕਦਿਲੀ, ਫਿਰਾਕਦਿਲੀ ਅਤੇ ਦਿਲਾਵਰੀ ਨਾਲ ਇਹ “ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ” ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਗੁਰੂ-ਪਰਵਾਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਦੁੱਤੀ ਅਤੇ ਅੱਡਰੇ ਸਿਧਾਂਤ “ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ” ਭਾਵ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ “ਰਜਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮ” ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦਿਆਂ “ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥” ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਹੋਈਆਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ-ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਮਿਸਾਲ ਐਸੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ, ਬਿਰਧ ਅਤੇ ਜੁਆਨ ਸਿੱਖ ਭਾਵ ਗੁਰੂਕਿਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨੀ ਹੋਵੇ, ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਥੋੜੀ-ਬਹੁਤ ਢਿੱਲ-ਮੱਠ ਜਾਂ ਜ਼ਕੋ-ਤੱਕੀ ਹੀ ਵਿਖਾਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਹੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਅਨੂਠਾਪਣ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪੈਰ ਧਰ ਲਿਆ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜੂਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਲਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ, “ਆਗਾਹਾ ਕੂ ਤ੍ਰਾਘਿ ਪਿਛਾ ਫੇਰਿ ਨ ਮੁਹਡਤਾ ॥ ਨਾਨਕ ਸਿਝਿ ਇਵੇਹਾ ਵਾਰ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਵੀ ਜਨਮਤਾ॥”

੧ ਵੈਸਾਖ ੧੭੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੩੦ ਮਾਰਚ, ੧੬੯੯ ਈ:) ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਸਾਜਨਾ ਹੋਈ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਚਿਤਵੇ ਆਦਰਸ਼ਕ, “ਸਚਿਆਰ” ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਖਰ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਸਰੂਪ ਸੀ। ਇਹ “ਖਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫੌਜ। ਪਰਗਟਿਓ ਖਾਲਸਾ ਪਰਮਾਤਮ ਕੀ ਮੌਜ॥” ਵਾਲਾ ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਸੀ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਇਹ ਖਾਲਸਾ “ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ ॥” ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੈ। ਬਸ! ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਜਾਬਰ, ਜ਼ਾਲਮ, ਜੁਲਮ, ਧੌਕੇ, ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਧਰਮ, ਕੌਮ ਜਾਂ ਜਾਤ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਖਾਲਸਾ ਗਰੀਬਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ, ਲਾਚਾਰਾਂ, ਨਿਓਟਿਆਂ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ, ਮਦਦਗਾਰ, ਓਟ-ਆਸਰਾ ਹੈ। ਸਦਭਾਵਨਾ, ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਮ ਗੁਣ ਹਨ।

ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੌਦਵੀਂ ਦੇ ਚੰਨ ਵਰਗੀ ਗੈਬੀ-ਦੈਵੀ ਨੂਰਾਨੀ ਲਾਲੀ, ਚਮਕ-ਦਮਕ, ਦਗ-ਦਗ ਕਰਦੇ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਨੂਰ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਜੋਗੀ ਰਹਿਮਾਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਸ ਬਾਖ਼ੂਬੀਅਤ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁਲਾਹਜ਼ਾ ਫਰਮਾਉਂਦੇ:

ਦੋ ਚਾਂਦ ਕੇ ਟੁਕੜੇ ਹੈਂ ਯਿਹ ਰੁਖਸਾਰ (ਗੱਲਾਂ) ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੁਰਖ ਹੋਨੇ ਪਿ ਭੀ ਨੂਰ ਹੈਂ ਯਿਹ ਨਾਰ (ਅਗਨੀ) ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹੋਠੋਂ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੈਂ ਨਿਬਾਤ (ਮਿਸਰੀ) ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।

ਲਬ ਮਿਲਤੇ ਹੀ ਸ਼ੀਰੀ (ਮਠਿਆਈ) ਸੇ ਬਾਤ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਤੀ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਜੰਗ ੮ ਪੋਹ ੧੭੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਹਕੀਮ ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਲਹ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ ਰਹਿਮਾਨੀ ਨੇ ਇਹ ‘ਗੰਜਿ ਸਹੀਦਾਂ’ ਭਾਵ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਬਾਰੇ ੧੯੧੫ ਈ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਸ ਬਰੀਕੀ, ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਸਾਫ਼ਗੋਈ ਅਤੇ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੂਝਦਿਆਂ ਦਿਖਾਏ ਕਰਤਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਭਾਏ ਕਿਰਦਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਅਤਿ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਇਉਂ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗੀ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਹਨ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਧੁਰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਿਆ, ਹੰਢਾਇਆ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੋ ਨਕਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਮੰਦਰ ਅੰਦਰ ਉਲੀਕਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਰਜ਼-ਏ-ਬਿਆਨ ਇਤਨਾ ਸੱਚਾਈ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿਰਦਾ ਹਲੂਣਾ ਖਾਣੋਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਅੱਖ ਨਮ ਹੋਣੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਸੁਬਾ-ਸਵੇਰੇ ਨਗਾਰੇ ‘ਤੇ ਚੋਟ ਲੱਗ ਗਈ, ਜੰਗ ਦਾ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਗਾਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੋਗੀ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਅਸੀਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਫੁਰਮਾਏ ਕਲਗੀਧਰ ਕਿ:

– ‘ਅਬ ਇਕ ਇਕ ਜਵਾਂ ਚਲੇ। ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਭੇੜੋਂ ਮੇ ਸ਼ੇਰ ਯਿਆਂ ਚਲੇ।

ਘੁਸਤੇ ਹੀ ਰਨ ਮੇਂ ਜੰਗ ਕਾ ਪੱਲਾ ਝੁਕਾ ਦੀਆ।

ਜਿਸ ਸੱਮਤ (ਤਰਫ-ਪਾਸੇ) ਤੇਗ ਤੋਲ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਭਗਾ ਦੀਆ।

– ਏਕ ਏਕ ਲਾਖ ਲਾਖ ਸੇ ਮੈਦਾਨ ਮੇਂ ਲੜਾ।

ਜਿਸ ਜਾ ਪਿ ਸਿੰਘ ਅੜ ਗਏ, ਝੰਡਾ ਵਹਾਂ ਗੜਾ।

ਘੋੜੇ ਪਿ ਝੂਮਤਾ ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਜਵਾਂ ਬੜਾ।

ਗੁੱਲ (ਸ਼ੋਰ) ਮਚ ਗਿਆ: ਯਿਹ ਪਾਂਚ ਪਿਆਰੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਹੈ।

ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ ਸੱਜਾ (ਬਹਾਦਰ), ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਮੇਂ ਏਕ ਹੈ।

ਚਲਦਾ...

ਫਰਵਰੀ ੨੦੧੫ ਦਾ ਬਾਕੀ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਗ-ਮਾੜ ਨਿਯਮਾਵਲੀ : ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ

—ਜਥੇ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ, ਭਾਗ ਦੂਸਰਾ, ਪੰਨਾ ੨੮੫੪

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੋਂ ਦੁਆਰੇ ਹੀ ਧਰਮ ਕਰਮ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਾਈਤੀ ਹੈ ਭਾਵ ਯੇ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਾ ਫਲ ਜੋ ਯਥਾਰਥ ਆਤਮ ਬਿਦਯਾ ਹੈ ਸੋ ਬ੍ਰਹਮਸ੍ਰੋਤਰੀ ਔ ਬ੍ਰਹਮਨੇਸਟੀ ਸਤਿਗੁਰੋਂ ਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ॥

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ, ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੈਂਚੀ ਦਸਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੫੧੦

ਕਰਮਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਥਵਾ- ਸ੍ਵੈ-ਧਰਮ ਦੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੂਰਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਚੌਥੀ ਸੈਂਚੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੯੮

ਪੂਰੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਾ ਲੇਨੇ ਸੇ ਹੀ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ।

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਅਰਥ ਬੋਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਗ ਪੰਜਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੧੬੮੪

ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ (ਦੀ ਸੋਝੀ) ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਤੋਂ ਪਾਈਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ, ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਸੈਂਚੀ ੮, ਪੰਨਾ ੩੮੨੭

ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਧਰਮ ਕਰਮ ਦੇ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਾਈਦੀ ਹੈ।

ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਟੀਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿ: ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੋਥੀ ਅਠਵੀਂ, ਪੰਨਾ ੬੭੧

ਪਾਈ ਹੈ- ਪਾਈਐ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਿਆਂ, ਮਿਲਿਆਂ।

ਪ੍ਰ:- ਕਿਉਂ ਨਲ ਜੀਓ! ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

੧. (ਹੇ ਪਿਆਰੇ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਉਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ) ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਕਰਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।

ਸ਼ਬਦਾਰਥ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੯੮

*ਸਾਬਕਾ ਜਥੇਦਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੪੮੯੮੨੫੧

੩੧. ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਧਰਮ ਕਰਮ ਪਾਈਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਪਣ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੋਥੀ ਦਸਵੀਂ ਪੰਨਾ ੫੧੨

ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਕਰਮ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ);

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਟੀਕਾਕਾਰ ਗਿ. ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਭਾਗ ਚੌਦਵਾਂ, ਪੰਨਾ ੨੭੪

(ਹੇ ਭਾਈ!) ਧਰਮ ਤੇ ਕਰਮ ਦੀ (ਸੋਝੀ) ਪੂਰੇ ਸਤਗੁਰੂ ਤੋਂ ਪਾਈਦੀ ਹੈ।

ਸ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਇੰਗਲਿਸ਼ ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ, ਵਾਲੀਅਮ ੮, ਪੰਨਾ ੪੬੨੦

ਈਮਾਨ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਅਮਲ ਪੂਰਨ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਬਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਟੀਕਾ ਅਨੇਕ ਬਾਣੀਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ ੭੭੯

(ਧਾਰਨ ਯੋਗ) ਧਰਮ (ਤੇ ਕਰਨ ਯੋਗ) ਕਰਮ (ਇਹ ਦੋਵੇਂ) ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਜੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਤ ਪੰਡਿਤ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੯੦

ਚਿੰਦਾ

ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵਈਏ ਸਟੀਕ, ਭਾਈ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤਲਵਾੜਾ, ਪੰਨਾ ੧੮੪

(ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਜੀਵ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ) ਧਰਮ ਕਰਮ ਕਾਮਊਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਸਟੀਕ, ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ (ਲਾਹੌਰ ਮੁਜੰਗਾਂ ਵਾਲੇ) ਪੰਨਾ ੪੬੬

(ਤੁਸੀਂ) ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਧਰਮ ਤੇ ਕਰਮ ਦੀ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਪਾਈ ਹੈ।

ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਮਰਮ ਬੋਧਨੀ, ਸੰਤ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪੰਨਾ ੫੯੭

ਕਰਮ (ਮਿਹਰ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਰੂਪੀ) ਧਰਮ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਭਾਵ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ)।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ: ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਆਪਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਕਿਸ ਕਾਰਕ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :

ਪੂਰੈ:

ਅਧੀਕਰਣ ਕਾਰਕ

—ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਪੂਰੈ ਤਖਤਿ ਅਡੋਲੁ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੭)

-ਪੂਰੈ ਥਾਨਿ ਸੁਹਾਵਣੈ ਪੂਰੈ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੭)

ਕਰਣ ਕਾਰਕ

-ਜਿਨਿ ਕਿਨੈ ਪਾਇਆ ਸਾਧਸੰਗਤੀ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਬੈਰਾਗਿ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੯)

-ਕਰਮਿ ਪੂਰੈ ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਜਾ ਕਾ ਬੋਲੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੬)

-ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਸਤਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਜਾ ਭਾਗੈ ਕਾ ਉਦਉ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧)

-ਪੂਰੈ ਤੋਲਿ ਤੋਲੈ ਵਣਜਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੩੬)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ

-ਪੂਰੈ ਪੂਰਾ ਕਰਿ ਛੋਡਿਆ ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ ੯੦)

-ਪੂਰੀ ਰਹੀ ਜਾ ਪੂਰੈ ਰਾਖੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੮੮)

-ਤੁਸਿ ਦਿਤੀ ਪੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਘਟੈ ਨਾਹੀ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਕਿਸੈ ਦੀ ਘਟਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ ੩੦੭)

-ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਾਜੁ ਰਚਾਇਆ ਪੂਰੈ ਮਿਲਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਜੰਵ ਆਈ ॥

(ਪੰਨਾ ੫੭੫)

ਕਿਰਿਆ

-ਇਸੁ ਮਨ ਆਗੇ ਪੂਰੈ ਤਾਲ ॥ (ਪੰਨਾ ੮੭੨)

-ਸਭ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਪੂਰੈ ਥਾਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੭੦)

ਸਤਿਗੁਰ:

ਅਧੀਕਰਣ ਕਾਰਕ

ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਵਿਚਿ ਬੋਹਿਥ ਬੈਠਾ ਆਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੦)

ਸਬੰਧ ਕਾਰਕ

-ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸੋ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਬਿਨਸੈ ਹਉਮੈ ਤਾਪੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੫)

-ਸਤਿਗੁਰ ਬਚਨ ਕਮਾਵਣੈ ਸਚਾ ਏਹੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੫੨)

-ਅਕਥ ਕਥਾ ਵੀਚਾਰੀਐ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

-ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਕਮਾਵਦੇ ਬਿਖੁ ਹਉਮੈ ਤਜਿ ਵਿਕਾਰੁ ॥੫॥

(ਪੰਨਾ ੬੫)

-ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਪੀੜੀ ਚਲੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ ੭੯)

ਸਤਗੁਰਿ:

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ

-ਜਿਨ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰਿ ਥਾਪਿਆ ਤਿਨ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੭)

-ਸਤਿਗੁਰਿ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ ਹਉ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ ॥੭॥ (ਪੰਨਾ ੬੫)

ਕਰਣ ਕਾਰਕ

-ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਫੇਰੁ ਨ ਪਵੈ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੯)

- ਸਤਿਗੁਰਿ ਸੇਵਿਐ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲਾ ਭਏ ਪਵਿਤ੍ਰੁ ਸਰੀਰ ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬)
- ਸਤਿਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਪਾਈਅਨਿ ਅੰਦਰਿ ਰਤਨ ਭੰਡਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧)
- ਸਤਿਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਨਾਉ ਪ੍ਰੇਮਿ ਰਹਸਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੬)
- ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਪਿਰੁ ਪਾਇਆ ਸਚਿ ਸਮਾਇ ॥੩॥ (ਪੰਨਾ ੩੮)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ

- ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦਾਤੈ ਪੰਥੁ ਬਤਾਇਆ ਹਰਿ ਮਿਲਿਆ ਆਇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੭੦)
- ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥੁ ਹੈ ਜਿਸ ਨੋ ਦੇਇ ਬੁਝਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੬)
- ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਰੁ ਵਡਭਾਗੀ ਨਾਵਹਿ ਆਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੦)
- ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਾਤਾ ਨਾਮ ਕਾ ਪੂਰਾ ਜਿਸੁ ਭੰਡਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬)
- ਸਤਿਗੁਰੁ:

ਕਰਮ ਕਾਰਕ

-ਹਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੀ ਆਪਣਾ ਇਕ ਮਨਿ ਇਕ ਚਿਤਿ ਭਾਇ॥(ਪੰਨਾ ੨੬)
 -ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੀ ਭਾਉ ਕਰਿ ਮੈ ਪਿਰੁ ਦੇਹੁ ਮਿਲਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ ੩੮)
 ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ‘ਅੰਦਰਿ ਸਾਚਾ ਨੇਹੁ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੈ ਜੀਉ’ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਹੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ! (ਮੇਰੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੇਮ ਲੱਗਾ ਹੈ। (ਸਬੰਧ ਕਾਰਕ)

“ਧਰਮ ਕਰਮ ਪੂਰੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਈ ਹੈ ॥” (ਵਿਸਰਾਮ ‘ਪੂਰੈ’ ਤੇ ਹੈ ਜੀ) : ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ (ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਸੇਵਕ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਨ ਨ ਰਸ ਕਸ ਲਵੈ ਨ ਲਾਈ ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਭਏ ਹੈ ਸਹਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੮੦)

ਫਰੀਦਕੋਟ ਸਟੀਕ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੪੨੧

ਕਿਉਂ ਕਿ ਤਿਸ ਕੇ ਸਮ ਔਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ। ਜੇ ਕਹੇ ਸ਼ਬਦਾਦਿ ਰਸ ਭੀ ਹੈਂ ਸੋ ਸਭੀ ਹੋਵੇਂਗੇ। ਤਿਸ ਪਰ ਕਹਤੇ ਹੈਂ (ਕਸ) ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਾ ਮੁਖ ਜੇ ਰਸ ਕਸ ਹੈਂ ਸੋ ਤਿਸਕੇ (ਲਵੈ) ਤੁਲ ਵਾ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਲਾਈਤੇ॥ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ॥ ਵਹੁ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਸ ਕੇ ਹੁਆ ਹੈ? ਉਤਰ॥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਹਾਇਕ ਭਏ ਹੈਂ॥

ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਅਮੀਰ ਭੰਡਾਰ, ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੩੭

ਇਸ ਨਾਮ ਰਸ ਦੇ ਲਵੈ=ਸਦ੍ਰਸ ਆਨਨ= ਹੋਰ ਰਸ ਕਸ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ- ਇਹ ਨਾਮ ਰਸ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹਨ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਮੂਲ ਪਾਠ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਪਹਿਲੀ ਸੈਂਚੀ, ਡਾ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੧੮੦

ਵਹ ਇਸ ਬਾਹਰੀ ਸੌਂਦਰਯ ਕੇ ਲੀਏ ਨਾਮ-ਰਸ ਕਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰਤੀ। ਹੇ ਨਾਨਕ, ਵਹ ਗੁਰੂ ਜਿਸਕਾ ਸਹਾਇਕ ਬਨ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵਹ ਅੰਨਯ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਖਾਦਯ-ਅਖਾਦਯ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਪਾਸ ਭੀ ਨਹੀਂ ਆਨੇ ਦੇਤਾ।

ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਅਰਥ ਬੋਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਨਾ ੨੪੯

ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਰਸ ਕਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿੰਦੀ। ਨਾਨਕ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣ ਨਾਲ (ਇਹ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ, ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ, ਸੈਂਚੀ ੨, ਪੰਨਾ ੫੨੬

ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਸਵਾਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਰਸ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ! ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਥਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੋਥੀ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ ੧੧੬੩

(ਸਿਧਾਂਤ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਗੁਰ) ਨਾਨਕ (ਦੇਵ ਜੀ ਕਿ ਜਿਸਦੇ) ਗੁਰੂ ਸਹਾਈ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ, ਨਾ ਰਸ ਨੂੰ, ਨਾ ਕਸ ਨੂੰ, ਇਸ ਦੇ ਲਵੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ (ਭਾਵ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ)।

(ਨਿਰੁਕਤ ਪੰਨਾ ੧੧੬੪)

ਆਨ ਨ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਰਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕਸ ਨੂੰ (ਇਸ ਦੇ) ਲਵੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ।

(ਅ) ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੋ ‘ਨ’ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਆਨਨ ਰਸ’ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ‘ਮੂੰਹ ਦਾ ਰਸ’ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਅਰਥ ਲਾਇਆ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੁਰਾਦ ਜਿਹਵਾ ਦੇ ‘ਨਾਮ ਰਸ’ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਹੀ ਰੱਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਇਸ ਦਾ ਬੀ ਭਾਵ ਹੋਰ ਰਸ, ਨਿਕੰਮੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪਦ ‘ਆਨ’ ਇਸੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹੋ ‘ਆਨ’ ਪਦ ਦੁਹਰਾ ਰਹੇ ਹਨ॥

ਚਲਦਾ...

ਗਾਗਰ 'ਚ ਸਾਗਰ-੪੮

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ

-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ*

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਰਹਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਗੁਰ ਕਰਤਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੫੫)

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਹਿਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਯੁੱਗ ਤਕ ਦੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਿਕ ਤਲ ਜਾਂ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਪੱਖੋਂ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨਤਾਂ-ਮੰਨਾਉਤਾਂ 'ਚ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੈਵੀ ਪੈਗਾਮ ਨੇ ਦਸ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਦੀ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਬਣਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਉਂ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ:

ਪੁਜੇ ਨਾ ਅਕਾਲ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵ

ਸਿੰਘ ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਸੋ ਕਹੀਐ ਅਕਾਲੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਕਿਉਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ-- ਇਕ ਲਗਨ, ਸਿਰੜ, ਕੁਝ ਕਰਨ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸਵੈ-ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਖੋਜ-- ਮੰਜਲਾਂ ਸਰ ਕਰਨ, ਨਵਾਂ ਢੂੰਡਣ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਖੋਜ-- ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਹੈ। ਖੋਜ-- ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤੋਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ।

ਖੋਜ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ, ਵਿਸ਼ਾ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ, ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖੋਜੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਰੋਲ ਮਾਡਲ ਕੌਣ ਹੈ? ਖੋਜੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ? ਉਹ ਕੀ ਮਿਸ਼ਨ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਿਆ? ਖੋਜ ਵਿਕਾਸ ਦਾ, ਵਿਗਸਣ ਦਾ, ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਪੁਨਰ-ਨਵੀਨਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ। ਖੋਜ ਨੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਖੋਜ ਨੇ ਹੀ ਟੀਕਾਕਾਰੀ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂਕਿ ਬਾਕੀ ਸਮਾਜ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਕ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਭਾਵਨਾ-ਵਿਹੁਣੀ ਖੋਜ ਕਈ ਵਾਰ ਰੋਗ ਤੇ ਬੋਝ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਬਾਦੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖੋਜ ਚੋਰਾਂ, ਡਾਕੂਆਂ ਤੇ ਠੱਗਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਖੋਜ ਪਾਪੀਆਂ ਤੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਖੋਜ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਮਿਲਾਵਟਖੋਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਖੋਜ ਨਾਸਤਕਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਖੋਜ ਰੂਪੀ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਜੇ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਦੁਰਕਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੁਰਾ

*ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੫੯੮੫੫੫੯

ਕੀਤਾ, ਪੁੰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ, ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਖੋਜ ਭਲੀ ਹੈ ? ‘ਪਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਕਾ’ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਖੋਜ ਉਹ ਭਲੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਵੇ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ! ਮੇਰੀ ਸੁਰਤ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ (ਭਗਤੀ) ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਰਹੇ, ਟਿਕੀ ਰਹੇ, ਭਾਵ ਮੈਂ ਤੈਰੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਾਂ (ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਾਂ) ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈ ਕੇ ਸਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ। ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਖੋਜੀ ਭਾਵ ਖੋਜਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉੱਪਰ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੱਖ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ‘ਬਾਦੀ’ ਭਾਵ ਝਗੜਾਲੂ, ਜੋ ਝਗੜੇ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਮੌਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬਾਦੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸੱਜਣ ਵਿਦਵਤਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖ ਤੇ ਬੋਲ ਉਹੀ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਐਸੇ ਬਾਦੀਆਂ ਨੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਬਚਕਾਨਾ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੇਖ ਤੇ ਲੈਕਚਰ ਪੜ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਗਿਆਨੀ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਕਦੀ ਕੋਈ ਗਿਆਨਵਾਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦਕ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਉੱਪਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸ਼ੁਰਲੀਆਂ ਛੱਡਣ ਵਾਲੇ ਧੀਰਮੱਲੀਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਵੀਚਾਰਵਾਨ ਉਸ ਲਾਗਣ ਵਰਗੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਵਿਆਹ ‘ਚ ਵੈਣ ਪਾ ਕੇ ਤੋਏ ਤੋਏ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਰਨੇ ‘ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾ ਰਹੇ ਐ। ਜੋ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ ‘ਚ ਸਿਰ ਜੋੜ ਕੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਤੇ ਸਟੇਜਾਂ ਉੱਪਰ ਲੰਮੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਕੱਢ-ਕੱਢ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਚੁੱਪ ਹਾਂ। ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਹ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕੇਵਲ ਪੰਥ-ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਿਖ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਕਿਰਦਾਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਹੇਜ ਵੀ ਜਿਤਾਉਣਾ। ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ੱਕੀ ਕਲਮਾਂ ‘ਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਝਰਨਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ।

ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਲੋੜ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ, ਮਰਯਾਦਾ, ਸ਼ਰਧਾ, ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਝਗੜਾਲੂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵੱਲ ਥੂ-ਥੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪਰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਨਹੀਂ। ਖੋਜੀ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਦੀ ਸਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ■

ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਾਲਮ :

ਕਿਉਂ ਬੰਦਿਆ ਤੂੰ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾਨੈਂ

ਕਿਉਂ ਬੰਦਿਆ ਤੂੰ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾਨੈਂ
ਬਾਬੇ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ

ਜੋ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ
ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਭਾਰੀ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਉਂ ਬਹਿਕੇ ਕਿਧਰੇ
ਇਹ ਨਾ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰੀ
ਜਿਸਦੀ ਕੁੱਖ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ
ਉਸ ਦਾ ਕਰਨ ਅਪਮਾਨ
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ

ਕਦੇ ਫੋਲ ਕੇ ਦੇਖਣ ਤਾਂ ਸਈ
ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਕੇ
ਇਸ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ
ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਕੇ
ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ
ਹੋ ਗਈ ਖੁਦ ਕੁਰਬਾਨ
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ

-ਸ. ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੀਲੋਂ*

ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਰੇ
ਸਿੱਦਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਭਾਏ
ਤੁਰਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ
ਕਠਿਨ ਸਮੇਂ ਸੀ ਆਏ
ਕਿੰਨੇ ਆਏ ਆ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਤੂਫ਼ਾਨ
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੀ ਜਣਨੀ
ਮਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ
ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜੀਆਂ ਕੋਲੋਂ
ਉਹ ਭਲਾ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ
ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੀਜਣਗੇ
ਤੇਹਾ ਵੱਡਣਗੇ ਨਾਦਾਨ
ਸੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ
ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ. ਨੀਲੋਂ ਕਲਾਂ, ਤਹਿ:ਸਮਰਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ; ਮੋ. +੯੧੯੪੧੭੪੬੮੬੬੮

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ

-ਗਿ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਮੌਤ ਦੀ ਘੋੜੀ।
ਜੰਗੇ-ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ, ਗੱਡ ਦਿੱਤੀ ਓਸ ਮੋੜੀ।

ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗੱਲ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਠਾਣੀ।
ਅਜ਼ਾਦੀ ਘੋਲ 'ਚ ਕੁੱਦੀ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਢਾਣੀ।
ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਰਲ ਗਈ, ਸੁਖਦੇਵ, ਰਾਜਗੁਰੂ ਦੀ ਜੋੜੀ।
ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ.....

ਲੋਕ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੰਬ ਸੁੱਟ ਕੇ, ਸੁੱਤੀ ਸਰਕਾਰ ਜਗਾਈ।
ਧਮਾਕੇ ਦੀ ਮੱਚ ਗਈ, ਲੰਡਨ ਤੀਕ ਦੁਹਾਈ।
ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਸੁੱਤੀ ਕੌਮ ਝੰਜੋੜੀ।
ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ.....

ਠੱਲ੍ਹਣ ਲਈ ਏਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਸਕੀਮਾਂ ਘੜੀਆਂ।
ਜੇਲ੍ਹੀਂ ਡੱਕਿਆ ਸੂਰਮਾ, ਲਾ ਬੇੜੀ ਤੇ ਹੱਥ-ਕੜੀਆਂ।
ਸੂਲੀ ਵੱਲ ਲੈ ਚੱਲਿਆ, ਘੋੜੀ ਵਾਗ ਰਤਾ ਨਾ ਮੋੜੀ।
ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ.....

ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਚੁੰਮਿਆ ਉਸ ਨੇ, ਫ਼ਾਂਸੀ ਦਾ ਰੱਸਾ।
ਜੇਰਾ ਵੇਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ, ਗੋਰਾ ਦੁੰਮ ਦਬਾ ਕੇ ਨੱਸਾ।
ਕੌਮਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋੜੀ।
ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ.....

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਰਾਮਪੁਰ, (ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਰੇਵੂ ਸਾਹਿਬ ਚੌਂਕ), ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।